

MAGYARTANÍTÁS

Helyesírási szabályzatok régen és most

**2016/1.
JANUÁR–FEBRUÁR**

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: (1) 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az árak 2016. december 31-ig érvényesek.

Raktári szám:	Szerző:	Cím:	Iskolai ár (Ft)	Bolti ár (Ft)
TR 0001	Cs. Nagy Lajos	Alapfokú helyesírási gyakorlókönyv 3–8. osztály	1000	1200
TR 0002	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 3–4. osztály	800	1000
TR 0005	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 5–6. osztály	800	1000
TR 0006	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési gyakorlókönyv 7–8. osztály	1000	1200
TR 0007	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 5–6. osztály	600	750
TR 0010/T	Magassy László	Leíró magyar nyelvtan az általános iskolák 5–8. és a nyolcosztályos gimnáziumok I–IV. osztálya számára (<i>Tartós tankönyv változat, kemény kötésben.</i>)	820	930
TR 0011	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok I. magyar nyelvtanból az általános iskolák 5. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok I. osztálya számára	200	250
TR 0013	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok II. magyar nyelvtanból az általános iskolák 6. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok II. osztálya számára	200	250
TR 0014	Magassy László	Gyakorlatok, feladatok III. magyar nyelvtanból az általános iskolák 7. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok III. osztálya számára	200	250
TR 0015	Magassy László – Magassné Molnár Katalin	Gyakorlatok, feladatok IV. magyar nyelvtanból az általános iskolák 8. osztálya és a nyolcosztályos gimnáziumok IV. osztálya számára	200	250
TR 0016	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási gyakorlókönyv	1300	1550
TR 0018	Cs. Nagy Lajos	Magyar nyelvi munkafüzet 1–2. osztály	600	750
TR 0019	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 7–8. osztály	600	750
TR 0021	Tánczos K.	Középiskolába készülök! Gyakorlókönyv magyar nyelvből	900	1000
TR 0022	N. Császi Ildikó	Példaszövegek a magyar nyelvtan tanításához 2–8. osztály	700	800
TR 0023	Cs. Nagy Lajos	Helyesírási munkafüzet 3–4. osztály (<i>Átdolgozott, bővített, színes nyomású kiadás.</i>)	960	1100
TR 0024	Cs. Nagy Lajos	Nyelvtani elemzési munkafüzet 7–8. osztály (<i>Átdolgozott kiadás</i>)	650	800

MAGYARTANÍTÁS

2016. 1. szám

LVII. évfolyam

Lektorált módszertani folyóirat.

A megjelenő cikkeket a szerkesztőbizottság két tagja vagy két felkért külső szakember lektorálja.

Megjelenik elektronikus formában (e-mail-mellékletben megküldött pdf-állományként) évente ötször:

január, március, május, szeptember és november hónapban.

A korábbi számok hozzáférhetők az alábbi webhelyen:

<http://www.trezorkiado.fw.hu/indexmtan.html>

Szerkesztő:

A. Jászó Anna

Szerkesztőbizottság:

**Adamik Tamás, Benczik Vilmos,
Hangay Zoltán, Merényi Hajnalka,
Raátz Judit, Zimányi Árpád**

A szerkesztőség címe:

Budapest, Eötvös u. 77. 1153

Telefon/fax: 306-4234

E-mail: adamiktamasne@t-online.hu

* * *

Kiadja a Trezor Kiadó

A kiadó címe:

Budapest, Egressy köz 6. 1149

Telefon/fax: (1) 363-0276, e-mail: trezorkiado@t-online.hu

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Felelős kiadó:

A Trezor Kiadó igazgatója

ISSN 0464-4999

Az elektronikus kiadás előfizetési díja 2016-ra:
1000 Ft

A folyóirat megrendelhető a Trezor Kiadó címen, levélben, e-mailben, telefonon vagy telefaxon. Fizetés a megrendelést követően megküldött számla alapján csekken vagy átutalással.

TARTALOM

HELYESÍRÁS

- Keszler Borbála:* A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról 2
- Libárdi Péter:* Helyesírást tanítás a gimnáziumban 12

A NYELV KÖRÜL

- Paál Zsolt:* „Valamennyien a nyelv munkatársai vagyunk” (Kosztolányi Dezső) 15
- Kelecsényi László Zoltán:* Szállóigék műferditve 19

NYELVMŰVELÉS

- Dóra Zoltán:* A „centíroz” és a „garambol” 21

NYELVJÁRÁSOK

- Zimányi Árpád:* A nyelvjárások és a nyelvjárásiaság megítélése egyetemisták és főiskolások körében 22

A TANÍTÁS MŰHELYE

- H. Tóth István:* Hozzájárulás a hangsúlytanításához 29

HÍRADÁSOK

- Szitás Benedek:* 8. Miskolc Város Ifjú Szónoka verseny 36
- A. Jászó Anna:* Hasznos kisszótárak 37

KÖNYVSZEMLE

- Paál Zsolt:* Nyelvművelés-lélekművelés. Egy gyakorló magyartanár gondolatai *dr. H. Tóth István Helyesírási gyakorlatok* 7. című feladatgyűjteményéhez 39

E számunk szerzői:

Dóra Zoltán, tanár, Vác ♦ A. Jászó Anna, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Kelecsényi László Zoltán tanár, Budapest ♦ Keszler Borbála, professor emeritus, ELTE BTK ♦ Libárdi Péter, tanár, Budapest ♦ Paál Zsolt, tanár, Kiskunmajsa ♦ Sitás Benedek, ügyvéd, egyetemi tanár, Miskolc ♦ H. Tóth István, tanár, Apór Vilmos Katolikus Főiskola, Vác ♦ Zimányi Árpád, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Főiskola, Eger

Keszler Borbála

A helyesírási szabályzat 12. kiadásáról

A Magyar Nyelvőr 2015/3. számában megjelent tanulmány (253–268) változata.

1. A magyar helyesírás szabályai 12. kiadásának szükségessége

Mikor megalakult a Magyar Tudományos Akadémia (Magyar Tudós Társaság néven), az Akadémiának a célja az anyanyelv művelése és olyan magas szintre emelése volt, hogy azon a tudományokat magyar nyelven lehessen művelni. A magyar nyelv műveléséhez természetesen hozzátartozott a helyesírás egységének a megteremtése is. Ezért a Magyar Tudós Társaság 1932-ben közzétette első helyesírási szabályzatát a *Magyar helyesírás' és szóragasztás' főbb szabályai* címmel, de „...nem mindenkorra elhatározottan, sőt a' továbbbi vizsgálódásból származható javítások hozzáadhatósága mellett elhatározottan” (AkÉvk. I. 77–78).

Az MTA azóta is gondját viseli a magyar helyesírásnak, s a munkálatok szervezését eleinte (1855-től) a Nyelvtudományi Bizottmányra, majd 1911-ben egy külön bizottságra, a Helyesírási Bizottságra bízta (Szemere 1974: 15, 23). Később az átszervezések során ennek a munkáját a Magyar Nyelvi Bizottság vette át. A bizottság mai hivatalos neve: az MTA Magyar Nyelvi Osztályközi Állandó Bizottsága.

Ebben a bizottságban 1949 óta hagyományosan részt vesznek más osztályok képviselői is, sőt volt egy idő, amikor az illetékes minisztériumnak, az írószövetségnek, az újságíró-szövetségnek, a nyomdáknek, a kiadókknak, a térképészeti intézetnek is voltak küldöttei. (Tagjai közé tartozott korábban például Keresztury Dezső, Ligeti Lajos és Veres Péter is.)

Az 1832-es magyar helyesírás szabályainak több neve és sok kiadása volt, ezek közül a 10. kiadás az, amelyik megteremtette a helyesírás egységét, 1954-ben. Ezt követte 10 éves előkészítő munka után, 30 év elteltével a 11. kiadás, 1984-ben.

A 10. kiadásban komolyabb szabálmódosításra csak két esetben került sor. Az AkH.¹⁰ előírta, hogy a kétjegyű mássalhangzókat egyszerűsítve kell kettőzni a tulajdonnevek végén is, így az addig szabályos *Aranyyal, Keménnyel* formát az *Arannyal, Keménnyel* váltotta fel. Megváltozott továbbá a *dz* és *dzs* kettőzésének a módja: a szabályzat kiterjesztette a kétjegyű mássalhangzók kettőzésének az általános szabályát e két betűre is, tehát a *fogóddzam, eddzük* helyébe a *fogóddzam, eddzük* lépett. Mindezek ismeretében azt mondhatjuk, hogy bár az 1954-es szabályzat

tartalmazott újdonságokat, nem hozott forradalmi változásokat a helyesírásban, s nem jelentett helyesírási reformot, tehát a változások nem érintették helyesírási rendszerünk alapjait.

Az 1984-es szabályzat csupán egyetlen reformot hozott: kimondta, hogy a *dzs* és a *dz* elválasztáskor ugyanúgy kezelendő, mint az összes kétjegyű betű: a betűjegyek nem választhatók szét (vagyis *mad-zag, hod-zsa* helyett *ma-dzag, ho-dzsa*). Ezzel a *dz* és *dzs* – mint önálló fonémát jelölő betűk – teljes jogú tagjai lettek az ábécének. Tulajdonképpen a 11. kiadásban jelenik meg először a 3 mozgószabály, valamint az anyagnévi szabály. 1954-ben csupán arról szólt a szabályzat, hogy a túl hosszú összetételeket, ha több mint hét szótagból állnak, érdemes kötőjelezni.

A módosult írású szavak listája (*mamut, aligátor, hívó* stb.) is igen rövid volt. Joggal kerülhetett be tehát az AkH.¹¹ előszavába ez a mondatrészlet: „a szokásosan elsőnek emlegetett helyesírási alapelvről, a kiejtés tükröztetéséről [...] a hagyományörzés felé tolódtott el a hangsúly” (1964: 3–4).

Fontos fejlemény helyesírásunk 1984 utáni történetében, hogy a köznyelvi helyesírásra alapozva és azzal összhangban elkészült számos szaknyelvi helyesírási szabályzat, illetve szójegyzék. E ténynek helyesírásunk további egységesítése szempontjából van nagy jelentősége.

Fábián Pál, a 11. kiadás szerkesztője is azt vallotta, hogy minden helyesírási szabályzat menthetetlenül elavul egyszer, mert egy bizonyos idő (századunkban 20-30 év) múltán már más igényeket támaszt a társadalom a szabályzattal szemben, mint korábban tette; s mert megváltozik a kibocsátásakor még híven tükrözött nyelv is. – De azt is vallotta, hogy ha eljön az ideje a 12. kiadás kidolgozásának, csak csiszolásra lát lehetőséget, reformra nem.

Tudomásul kell vennünk tehát, hogy a szabályzat nem lehet örök, nem maradhat változatlan, hiszen folyton változik maga a nyelv és részben a nyelvről való felfogásunk is. Ezért időről időre szükség van a mindenkorai szabályzat módosítására, a nyelv változásaihoz való hozzáigazítására. Természetesen nem minden áron, de amikor és ahol valóban célszerű, sőt szükséges, akkor és ott igen. Fontos ugyanis, hogy egy nemzetnek, egy nyelv- és népközösségnek legyen szilárd alapokon nyugvó, a hagyományt, de a nyelvben vég-

bemenő, illetve az utóbbi két-három évtizedben végbement változásokat, valamint a jelen írásgyakorlatot egyaránt figyelembe vevő szabályzata. Úgy tűnik, hogy húsz-harminc évenként – lényegében azt mondhatjuk: emberöltőnként – szükség van erre. Negyedszázad egy nyelv életében nem nagy idő, de ahhoz már több mint elegendő, hogy bizonyos helyesírási változtatásokat indokoltá, szükségessé tegyen.

2. A 12. kiadás munkálatai

A Magyar Nyelvi Bizottság 2003-ban úgy látta, hogy elérkezett az idő, amikor már nem elég csupán a szóanyagot módosítani, bizonyos szavakat elhagyva, másokat bevéve, ismét másokat – de ezek közül minél kevesebbet – eddigi írásának megváltoztatásával módosítani, hanem szükséges a szabályzatot tüzetesen átvizsgálni, a szabályzati pontokat bizonyos mértékben átalakítani, s a szabályzatot néhány új ponttal bővíteni. (A szóanyag módosítására egyébként a 11. kiadás megjelenése óta már többször sor került, így például 1998-ban és 2000-ben is.)

A Magyar Nyelvi Bizottság a munkáját avval kezdte, hogy megvitatott két tanulmányt a helyesírás mai állapotával és jövőjével kapcsolatban, majd minden helyesírási fejezettel kapcsolatban két-két tanulmányt (ezeknek szerzői Dobsonyi Sándor és Laczkó Krisztina voltak). Ez a munka körülbelül két évig tartott.

A (hangfelvételen rögzített) viták alapján elkészült minden szabályzatfejezetnek az ártírt változata, oly módon, hogy az eredeti szabályzati szövegben minden esetben látható volt a kihagyott szövegrész is (szürkével jelölve) és az új betoldások is (sárgával jelölve). A munkaanyagokat, előterjesztéseket a bizottsági tagok az ülések előtt mindig időben megkapták, és azokat az üléseken megbeszélték. A javított fejezetek vitája újabb két és fél évet vett igénybe.

Mikor a viták a bizottságban nagyjából befejeződtek, következett a szélesebb körű tudományos vita. A bizottság (korábbi szándékának megfelelően és az MTA I. osztályának ez irányú javaslatával is egyetértve) kívánatosnak tartotta a minél szélesebb körű szakmai konszenzus megteremtését az esetleges változtatásokkal, módosításokkal kapcsolatban. Ennek érdekében a bizottság 2008 tavaszán az addig összeállt munkaanyagot (abban megjelölve a módosításokat, változtatási javaslatokat) véleménykérési céllal eljuttatta különféle szakmai fórumokhoz: az MTA Nyelvtudományi Intézetébe, 30 gyakorlóiskolába és egyéb gimnáziumba, 9 magyar munkaközösségbe; a magyar egyetemi és főiskolai nyelvészeti

tanszékekre, valamint 22 magyar nyelvészettel foglalkozó európai tanszékre és egyéb nyelvi kérdésekkel (is) foglalkozó intézménybe.

A javaslatok, vélemények beérkezése és feldolgozása után 2008. június 4-én a bizottság nyilvános ülést tartott az ELTE BTK Tanácstermében. Az ülés célja az AkH. 11. kiadásának javított és bővített szövegével kapcsolatban beérkezett vélemények ismertetése volt. A vitaanyagra a nyilvános ülés előtt és után összesen mintegy 1000 hozzászólás érkezett. A bizottság ezeket a javaslatokat köszönettel fogadta, egyenként mérlegelte, és számos esetben beépítette a szabályzat-tervezetbe. Ez a munka újabb egy évet vett igénybe.

A bizottság köszönettel fogadta természetesen a szabályzat elvi kérdéseivel, hátterével, grammatikai szemléletével kapcsolatos észrevételeket is, ezeket azonban nem minden esetben állt módjában érdemben figyelembe venni. Már azért sem, mert az Akadémia I. osztálya sem látta az időt (sem társadalmi, sem gazdasági szempontból) alkalmasnak nagyobb arányú, alapjaiban történő változtatásokra.

Ezért nem lehetséges például az *ly* feladása és *j*-vel való (hangtanilag egyébként indokolt) helyettesítése. Ugyancsak nem kívánatos, hogy a nyelvhasználók állandó bizonytalanságban legyenek azzal kapcsolatban, hogy az iskolában megtanult és eddig rutinszerűen használt megoldások még mindig szabályosnak számítanak-e, tehát a mindennapi írásgyakorlatot is megnehezítene, az átlagosnál tudatosabb nyelvhasználók életét megkeserítené egy ilyen nagyszabású átdolgozás.

Ugyancsak felmerült nyelvészkollegák részéről, hogy itt lenne az alkalom annak az elhibázott 1984-es változtatásnak a visszavonására, amely szerint – mivel a *dz* önálló betű – a *madzag* típusú szavakat *ma-dzag* (nem pedig *mad-zag*) formában kell elválasztani, és például *eddze* (nem pedig *edzze*) formában kell kettőzni. Bár meg vagyunk győződve róla, hogy téves volt a *ma-dzag* típusú elválasztás előírása, ezt elvszerűen ma már csak úgy lehetne visszavonni, ha visszamennénk odáig, hogy pontosan milyen betűkből is áll a magyar ábécé – és akkor súlyosan szembekerülnénk azzal az elvvel, hogy a helyesírás legfőbb értéke a (viszonylagos) állandósága. Változtatni csak nagyon megfontolva szabad, különben éppen azt a célt nem éri el a szabályzat, amiért létezik: hogy az írók és olvasók könnyebben, gyorsabban, akadálymentesebben meg tudják érteni egymást. Nem beszélve arról, hogy a *dz* betűnek az ábécéből való eltávolítása számos szótár, enciklopédia stb. javított újrakiadását tenné szükségessé, s fel-

merülhetne az a kérdés is, hogy hány betűből áll az ábécé (pl. külön betű-e a *ch*). Nem tartjuk azonban mellékesnek és elkerülhetőnek a kérdés(ek) további vizsgálatát.

A bizottság a szabályzat új változatának szövegét a 2009. június 16-i ülésén elfogadta, avval a fenntartással, hogy a bizottság 11 tagjából alakuljon egy szűkebb bizottság, melynek az a feladata, hogy átfésülje újból a szabályzat szövegét, s a szükséges javításokat elvégezze.

Ez a szűkebb bizottság 2010 novemberében befejezte a szabályzat szövegének tüzetes átnézését. A Magyar Nyelvi Bizottság teljes ülése 2010. november 30-án a javított változatot megvitatta és jóváhagyta.

A bizottság elnöke és tagjai (Keszler Borbála, Antalné Szabó Ágnes, Heltainé Nagy Erzsébet, Laczkó Krisztina, Mártonfi Attila, Prószték Gábor, Tóth Etelka, Zimányi Árpád) ez idő alatt (s a későbbiekben is) több alkalommal is tartottak előadásokat a várható változásokról országos helyesírási versenyeken, konferenciákon, valamint szakmai továbbképzéseken.

A bizottság ezután tisztázta a szótárral kapcsolatos elvi kérdéseket:

1. a szó mellett álljon-e szófajmegjelölés vagy sem,
2. milyen ragos és jeles alakokat tüntessünk fel,
3. az *i* végű szavaknak van-e *ii* vagy csak *ji* birtoktöbbséjeles alakja, például: biciklijji vagy biciklijii, taxijji vagy taxijii is?

Majd egy kb. 300-as lista alapján, mely lista tartalmazta azokat a szavakat, amelyek a különböző szótárakban más-más helyesírással szerepeltek, eldöntötte, hogy a vitatott szavaknak mi a helyes írásmódja. Ezeket a javaslatokat a bizottság teljes ülése 2011. június 14-én elfogadta.

2011. július 16-án a bizottság elnöke, Keszler Borbála, a társelnökkel, Grétsy Lászlóval együtt az Akadémia elnökének jóváhagyását kérte a szabályzathoz, hogy így elkezdődhessen a szótári rész kidolgozása. Az engedélyt egy hónap múlva írásban megkaptuk, ekkor nekiláttunk a szótári rész kidolgozásához.

Ezután Tóth Etelka, a bizottság titkára, a 11. kiadás szövege, az eddig megjelent szótárak, az egyetemi és főiskolai hallgatók által gyűjtött szavak és a határon túli magyarság által küldött tulajdonnévi és köznévi szövegek alapján összeállított egy szólistát. A bizottsági tagok megkapták ezt az előszerkesztett szótári anyagot, s egyenként döntöttek minden szó sorsáról (maradjon vagy sem), írásmódjáról s a szócikk felépítéséről is. Mivel a bizottságban minden osztálynak van képviselője, sok hasznos segítséget és javaslatot kaptunk az osztályképviselőktől is. – A szótári rész kidolgozása három évet vett igénybe.

A szótár elkészülése után következett a többféle ellenőrzés: a *tergo* lista alapján, az egyes szabálypontokhoz rendelt szavak alapján (a szótárban ugyanis sok szó mellett szerepel annak a szabálypontnak a száma, amely szerint kell a szót írni).

Az utolsó fázisban készült el a *Bevezetés*, a *Tudnivalók*, a *Tárgymutató* és a *Változások* fejezet is.

Arany János az 1874-i főtítkári jelentésében így nyilatkozott: a helyesírás, „mely részint az élő szokással haladni akar, részint a történeti múltból is köteles annyit megtartani, a mennyi a hagyomány megőrzésére szükséges, nem siet eldöntésével.”

Ezt valljuk mi is, és ezt vallja az Akadémia I. osztálya is. A több mint egy évtizedes tárgyalások során nyilvánvalóvá vált, hogy azok az elvek, amelyek régóta irányítják az akadémiai helyesírást, szilárd alapjai írásrendszerünknek, s így nem megváltoztatásukra van szükség, hanem következetes alkalmazásukra a nyelvfejlődés újabb jelenségeinek leírásában. Ami megváltozott az AkH. 12. kiadásában a korábbi szabályzatokhoz képest, az éppen az elvek változatlanóságának következménye. Ami pedig új a szabályzatban, az egyrészt a korábbi kiadványokban figyelmen kívül maradt kérdések, másrészt az újabb nyelvfejlődés fölvetette írásproblémák rendezése.

A bizottság célja az volt, hogy a használatgyobb változtatások nélkül, könnyebben használható, bizonyos mértékig rugalmasabb szabályzatot kapjon a kezébe.

A helyesírási szabályzat 12. kiadásának változásai

Változások a szabálypontokban

A helyesírás szabályainak 12. kiadásában **alapvető, lényegi változás alig van, csak különféle kisebb változtatások.** A magyar helyesírás szabályainak 12. kiadását jellemző változások, illetve változtatások a következőképpen csoportosítha-

tók: **1.** a fogalmazás pontosítása, javítása; **2.** a *sok*, *kevés* megjelölés helyett listák adása; **3.** egyes részek didaktikai szempontú átszerkesztése; **4.** szabálypont vagy szabálypont rész kihagyása; **5.** bizonyos szabályok enyhítése, azaz a korábban szabályozott kérdések alternatívá tétele; **6.** a sza-

bálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok beiktatása; 7. A helyesírás hagyományos rendszerét érintő változások.

1. Példák a szöveg pontosítására, javítására: Az AkH.¹¹ 20. pontja így kezdődik: „Szavaink többségében az *i, u, ü* az egész magyar nyelvterületen rövid.” Mivel ezt az állítást eddig még konkrét vizsgálatokkal senki sem igazolta, a bizottság a következőképpen változtatta meg a szabálypont szövegét: „A szavak egy részében az *i, i, u, ú, ü, ü, ü* ejtése ingadozhat. Írásban azonban a kialakult szabályokat kell követni.”

A szabályzat több pontjában szerepel az, hogy egy szót nagybetűvel írunk. Helyesen: nagy kezdőbetűvel.

2. A sok, kevés megjelölés helyett listák adása, például: Az AkH.¹¹ 23. pontjában a hosszú *ú, ü* végű főnevekre 18 példa volt. Most 57 van.

Az AkH.¹¹ 27. a) pontja tárgyalja az *i – i, ú – u, ü – ü* váltakozást mutató szavakat, de csupán két példát említ. Most fel van sorolva az összes ilyen váltakozást mutató szó.

3. Egyes részek didaktikai szempontú átstrukturálása. Például: Az AkH.¹¹-ben az első két fejezet: az *Általános tudnivalók és A betűk*. Ezeket követte eddig *A kiejtés szerinti írásmód*, anélkül, hogy szó esett volna a helyesírás alapelveiről. Most a harmadik fejezet címe: *A hangjelölés*. – A jelenlegi fejezetek: *Általános tudnivalók, A betűk, A hangjelölés*. Az utóbbi fejezetnek az első pontja a következő: „17. A magyar helyesírás egyik jellemzője, hogy a betűk legtöbbször a kiejtett beszédhangoknak felelnek meg. A szavak és a szóalakok leírását a következő elvek határozzák meg: a kiejtés szerinti írásmód, a szóelemző írásmód, a hagyomány szerinti írásmód és az egyszerűsítő írásmód.”

Változott *A különírás és az egybeírás* fejezete is, mivel a legnagyobb problémát mindig az összetételek tanítása és tanulása jelentette. Az összetételek gondját teljesen megoldani nem tudtuk, de átszerkesztettük *A különírás és az egybeírás* fejezetet. A 11. kiadásban a mellé- és alárendelő szóösszetétel-típusok alkották a rendező elvet, s az egyes típusokon belül magyarázta a szabályzat az egybeírás szükségességét. Most a fejezet elején felsorolja a szabályzat az összetétel keletkezésének forrásait, s a továbbiakban e szerint a rendező elv szerint tárgyalja az egyes típusokat.

4. Korábban szabályozott kérdések kivétele a szabályozás alól (szabálypont vagy szabálypontrészek kihagyása). Kimaradt például a 11. kiadás 36. pontja, mivel a képzőváltozatok kérdésében helyesírási probléma. Ezután a korábbi

szabálypontban szereplő szavak csak a szótárban szerepelnek.

Általában kimaradtak a szavak ejtésére vonatkozó részek is, főként azért, mivel pontos adatokkal nem rendelkezünk az egyes szavak ejtésével kapcsolatban. Így van ez a 37. pontnál is („A tárgy ragját, a *-t*-t mindig röviden ejtjük.”).

Kimaradt az asszonynevek írásáról szóló rész is (AkH.¹¹ 159.), mivel az asszonynevek típusairól nem a helyesírási szabályzatok rendelkeznek.

Ugyancsak kimaradt a géptípusok stb. betű- vagy szó- és számjelzésének kapcsolásáról szóló rész [AkH.¹¹ 263. d)], mivel ezeket a gyártók szövegei meghatározzák.

Kimaradt a postai címzésre vonatkozó szabálypont is (AkH.¹¹ 298.), mivel a címzést más testületek írják elő.

5. Bizonyos szabályok enyhítése, fakultatívvá tétele: Ezután az ingadozó kiejtésű *h* végű szavak ragos alakjait kétféleképpen is lehet írni: AkH.¹² „82. e) Azoknak a *h* végű főneveknek, amelyeknek a kiejtése ingadozik (*düh*: [dű] v. [düh]; *méh* [mé] v. [méh] stb. [vö. 74.]), a *-val, -vel* és a *-vá, -vé* ragos alakját írni is kétféleképpen lehet: *dühvel* [düvel] – *dühhel, méhvé* [mévé] – *méhhé* stb.” Az AkH.¹² 74. pontja pedig így hangzik: „A *h* végű szavak közül jellemzően a *céh, düh, juh, méh, rüh* ejtése alapalakban és a mássalhangzós kezdetű toldalékos alakokban ingadozhat: *düh*: [dű] v. [düh]; *dühnek*: [dünek] v. [dühnek]; *méh* [mé] v. [méh]; *méhtől*: [métől] v. [méhtől]; stb. Írásban azonban a szavak minden alakjában jelen van a *h*.”

Ezután bizonyos közzavak nagybetűvel kezdek hivatalos iratokban. A 148. pont szövege az új változatban a következőképpen fog hangzani: „A köznevek nagybetűs kezdése nem szokásos a magyar írásgyakorlatban, kivéve a hivatalos iratokban, például: *Alperes, Felperes, Eladó, Vevő, Szerző*.”

Megengedőbb a szabályzat az intézménynevek írásában, például: AkH.¹² „188. d) Az intézmény típusát jelölő szavakat (*minisztérium, egyetem, hivatal, intézet, iskola, vállalat, üzem, rendőrkapitányság* stb.) ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni, amikor valamely szövegben egy bizonyos intézményre utalnak, bár belső használatra [!] az alkalmi tulajdonnevesülségből fakadó nagy kezdőbetűs írás is elfogadható [!], például: *Földrajztudományi Kutatóintézet*, de: *a kutatóintézet kidolgozta* v. *a Kutatóintézet kidolgozta; Országos Műszaki Fejlesztési Bizottság*, de: *a bizottság véleménye szerint* v. *a Bizottság véleménye szerint*.”

Nem írja elő a szabályzat az eddig kötelező kisbetűs írást a következő esetekben: az intéz-

mények kisebb egységei megnevezésének írásában [AKH.¹² 189. c): „Az intézmények kisebb egységeinek típusokra utaló megnevezését helyesebb [!] kis kezdőbetűvel írni”]; a nem állandó jelleggel működő bizottságok megnevezésének írásában [AKH.¹² 189. c): „A nem állandó jelleggel működő bizottságokra stb. utaló szavakat, szókapcsolatokat szintén ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni.”]; a rendezvénynevek írásában [AKH.¹² 191.: „A rendezvények, rendezvénysorozatok, társadalmi és politikai mozgalmak, programok stb. nevét ajánlatos [!] kis kezdőbetűvel írni”].

A 291. a) pontot kiegészítettük a következőképpen: [Ha a tő- és sorszámneveket betűvel írjuk] „Kétezren felül (**kivéve az évszámokat**), ha az ezres után a szám még folytatódik, az összetett számnevet a hátulról számolt szokásos hármas számcsoporthoz tartozó csoportokhoz közzé kötőjelet teszünk.”

Kibővítettük a 291. b) pont második bekezdését a következőképpen:

„Ha öt vagy több számjegyű számokkal együtt négyjegyűeket is írunk egyazon oszlopba, ezeket is közzel (**esetleg ponttal**) tagoljuk, például:

21 126
4 210
112 305
9 258”

Elfogadható ezután az *elseje*, *elsején*, *elsejéig* stb. szóalakok többféle számjegyes írása is: AKH.¹² 298.: „*I.* vagy *I-je*, *I-én* vagy *I-jén*, *I-ig* vagy *I-jéig* stb. Az *elseji* vagy *elsejei* szóalak számjeggyel írva: *I-i* vagy *I-ji* vagy *I-jei*.”

AKH.¹² 300.: A számjegyekkel írt óra és perc közé kettőspontot is lehet tenni a korábban megengedett ponton kívül (pl. 10.35 ~ 10:35).

6. Szabálypontok bővítése, kiegészítése, új szabálypontok. A betűrendbe sorolás 14. a) szabálypontja a következőkkel bővül: „A betűrendbe sorolás szempontjából nem teszünk különbséget a kis- és a nagybetűk között. Ha azonban két besorolandó egység között csupán ebben a vonatkozásban van különbség, akkor a kis kezdőbetűs szó megelőzi a nagy kezdőbetűst, például: *Jácint*, *Jácint*, *opera*, *Opera*, *szűcs*, *Szűcs*, *viola*, *Viola*.”

Az AKH.¹² 139. pontja bővül: „A kettőnél több szóból alakult (ügynevezett többszörös) összetételt hat szótagig kötőjel nélkül egybeírjuk. [...] A szótagszámlálás szempontjai a következők: Szótagszámon az összetett szó jel és rag nélküli alakjának szótagszámát értjük. [...] A képző – **az i kivételével** – beleszámít a szótagszámba.” (A következő típusok miatt változtattunk: *gépjármű-vezető*, de [eddig írásmód szerint]: *gépjármű-*

vezetői; *magánnyugdíjpénztár*, de [eddig]: *magán-nyugdíjpénztári*; *vendéglátóipar*, de [eddig]: *vendéglátó-ipari* stb.)

A 139. pont utolsó előtti bekezdése kiegészült az alábbi módon: „Az idegen szavakat és előtagokat akkor tekintjük külön összetételi tagnak, ha önállóan is használatosak, például: *miniszoknya*, *miniszoknya-viselet*, **vagy ha önállóan is használatos utótag járul hozzájuk: *antialkoholista*, *antialkoholista-klub*, *biotechnológia*, *biotechnológia-ipar***; stb.”

Az AKH.¹² 141. c) pontjába utolsó bekezdésként betoldottuk: „A szaknyelvben bizonyos esetekben nem kifogásolható (az értelem pontos tükrözötése érdekében) a nagyköjtőjel használata sem.”

Az AKH.¹² 181. pontjába utolsó bekezdésként betoldottuk: „Ha egy eredetileg kötőjellel kapcsolott, földrajzi köznévi utótagot tartalmazó földrajzi név közterület nevébe kerül, a kötőjeles írásmódot – a helységnevek gyakori párhuzamosága miatt – egybeírás váltja fel, például: *Csörszárók – Csörszárók utca*, *Ferenc-hegy – Ferenc-hegyi út*.” [Ez a szabály a szaknyelvi szabályozásba, illetve a szabályzati példaanyagba már korábban bekerült.]

Az AKH.¹¹ 190. pontját a következőkkel egészítettük ki: „A pályaudvarok, megállóhelyek, repülőterek, mozik, **szállodák**, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, **lakóparkok és a nem önálló intézményt alkotó termek** stb. megnevezésében a tulajdonnévi értékű tagot (tagokat) nagy kezdőbetűvel írjuk, az értelmezésre szolgáló köznévi tagot (tagokat) pedig kisbetűvel kezdve különírjuk, például: *Keleti pályaudvar*, *Katonatelep vasúti megállóhely*, ***Corvin mozi***, *Vadszőlő szálloda*, *Kis Rabló étterem*, *Apacuka internetkávézó*, *Vén Diák eszpresszó*, ***Kaiser's szupermarket***, *Korona cipőbolt*, *Lukács fürdő*, *Kerepesi temető*, ***Sasdliget lakópark***, ***Kossuth rádió***, ***Gombocz Zoltán terem*** (tanterem neve), ***Nádor terem*** (a Vakok Állami Intézetének hangversenyterme). – Az intézménynévszerű megjelölések értelmezésére szolgáló köznévi tag(ok) elhagyható(k), például: *a Keletiből indul*, *a Lukácsba jár úszni*, *a Kis Rablóban vacsoráztak*, *a Kossuthon hallottam*. [...] A mozik, vendéglők, eszpresszók, üzletek, fürdők, temetők, lakóparkok, szállodák, panziók, termek stb. neve lehet intézménynév is, például: *Corvin Budapest Filmpalota*, *Vadszőlő Szálloda*, *Sport- és Rendezvényközpont*, *Rózsakert Bevásárlóközpont*, *Szt. Lukács Gyógyfürdő és Uszoda*, *Fiumei Úti Nemzeti Sírkert*, *Erzsébet Szálloda*, *Platán Panzió*,

Klasszik Rádió, Csontváry Terem, Derkovits Terem. [Vö. 187.]”

A 214. pontnak új a 3. bekezdése: „Az idegen nevek névkiegészítőjét (*bin, d', de, ten, van, von* stb.) nagy kezdőbetűvel írjuk, ha a családnév címszóként szerepel, illetve kiemelten, szöveg élén áll (címben, aláírásban), például: *De Gaulle, Van Dyck* (flamand festő), *Von Dyck* (német matematikus). A teljes névben azonban általában a kis kezdőbetűs írás a helyes, például: *Charles de Gaulle, Sir Anthonis van Dyck, Walther von Dyck.*”

Új a 217. pont d) része: „Ha az idegen írásmód szerint írt közszó végén hangérték nélküli (ún. néma) betű van, vagy ha az utolsó kiejtett hangot betűknek bonyolult, írásrendszerünkben szokatlan együttese jelöli, akkor az összetételi utótagot mindig kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, például: *couchette-rendelés, lime-likőr, ragtime-koncert.* Tulajdonnévi előtagú összetételek esetén mindig a tulajdonneves összetételek általános szabálya szerint járunk el: *Baudelaire-vers, Loire-part, Shakespeare-dráma.*”

Új szabálypontok. „140. Két kötőjelet használunk azokban a többszörös összetételekben, amelyeknek előtagja is kötőjellel kapcsolt összetétel (tulajdonnévi vagy betűszós előtag, illetőleg három mássalhangzó találkozása miatt), például: *C-vitamin-adagolás, Kossuth-nóta-éneklés, Nobel-díj-átadás, sakk-készlet-gyűjtemény, tarokk-kártya-játékos, tb-járlulék-csökkentés.*”

„A tárgynevek. 171. A tárgynevek közé tartoznak a nemzeti ereklyék, a járművek, a fegyverek, a hangszerek, a híres drágakövek stb. nevei. Jellemzőjük a nagy kezdőbetűs írás. Nemzeti ereklyék neve: *Szent Jobb, Szent Korona* stb. Hajónevek: *Kisfaludy Sándor, Titanic, Santa Maria* stb. Régi mozdonynevek: *Nádor, Deáki* stb. Űrjárművek neve: *Apollo, Luna, Szaljut* stb. Fegyvernevek: *Durandal* (Roland kardja), *Excalibur* (Artúr kardja), *Baba, Kövér Berta* (ágyú) stb. Hangszernevek: *Lady Blunt* (egy Stradivari-hegedű), *Ignác* (a székesfehérvári bazilika hangja) stb. Gyémántnevek: *Kohinoor, Rózsaszín Párdus* stb.”

„185. Ha egy csillagászati név utolsó tagja köznévi (*felhő, kód, üstökös* stb.), kötőjellel kapcsoljuk az előtaghoz, például: *Magellán-felhő, Androméda-kód, Jászol-kód, Orion-kód, Rák-kód, Hale-Bopp-üstökös, Kopernikusz-kráter.* A melléknévképzős származékokban megőrződik a nagy kezdőbetű, például: *Androméda-ködbeli.*”

Új az írásjelek rendszerével és formai sajátosságaival foglalkozó pont is (240.).

7. A helyesírás hagyományos rendszerét érintő változások. Ilyen a 93. [az AkH.¹¹-ben 94.] szabály, amelynek az első része így hangzik: „A toldalékolás következtében egymás mellé kerülő három azonos mássalhangzót jelölő betűt két-tőzöttre egyszerűsítjük, például: *orra* (= *orr + ra*) [...]” A szabály második része azonban változott, az új rész így hangzik: „A szabály nem érvényesíthető a tulajdonnevekre [a 11. kiadásban magyar családnevek szerepeltek csak!] (még akkor sem, ha kisbetűs elemükről van szó) [...]: *Hermannnál, Széll-lel, Tarr-ról, Wittmann-né; Bernadettől, Mariann-nal; Bonn-nal, Bükk-kelel, Tallinn-nak; Elzett-tel, Knorr-ral; Blikk-kelel, Szerelmes szonett-tel* [...]” [A tulajdonnevek toldalékolásakor tehát egységesen nem érvényesül az egyszerűsítés, a korábban az egyszerűsítés alá tartozó magyar utónevek körében (pl. *Bernadettől* → *Bernadett-től*), illetve a korábban nem szabályozott esetekben sem (pl. *Blikk-kelel, Szerelmes szonett-tel*)].

Ezután a *-fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű, -szerű* szavakat nem képzőszerű utótagnak, hanem utótagnak, azaz összetételi tagnak tekintjük. A 132. szabálypont kimondja, hogy „A *-fajta, -féle, -nemű, -rét, -rétű, -szerű* stb. utótagot a közszókkal egybeírjuk, például: *másfajta, tízféle* (de: *10-féle*), *többféle, egynemű, negyedrét, sokrétű, gipszszerű, nagyszerű.*” – Ebből az következik, hogy ha a *-szerű* utótag *sz* végű szóhoz járul, nem egyszerűsítjük a kétjegyű betűket.

A szótár változásai

A szabályzathoz csatlakozó szótár jelentősen megújult, a 11. kiadás legutóbbi, tizenkettedik lenyomatáéhoz képest mintegy 8000 szóval gyarapodott. Új szavak, kifejezések kerültek a szótárba, s régi, elavult alakok elhagyása is szükségessé vált (például: *agárkutya, átíró könyvelés, bilgeri, csillagláb*). A szótári rész kiegészült a határon túli magyar földrajzi nevek, intézmények, valamint a jellegzetes határon túli magyar szavak felvételével, ami szintén régi adóssága volt a szabályzatnak, hiszen a szabályzat szándéka szerint nem Magyarországnak, hanem valamennyi magyar nyelvhasználónak szól.

A szerkesztők ügyeltek arra, hogy a helyesírás egységét szem előtt tartva, figyelembe vegyék a szakmai helyesírások írásmódját is (ezt megkönnyítette, hogy a szakmai helyesírások megalkotásában a Magyar Nyelvi Bizottság is közreműködött). A szabályzat gondozói egyeztettek a nyelvészet és más szaktudományok szempontjait, tiszteletben tartották az akadémiai szinten kidolgozott és jóváhagyott szakmai szabályzatokat és szó-

jegyzékeket.

Bizonyos esetekben különféle okokból sor került egyes szavak írásának megváltoztatására. Néhány jellemző ok:

– a szó ejtésének megváltozása (például: *árboc* > *árbóc*, *bedekker* > *bédekker*, *biennale* > *biennálé*, *bura* > *búra*, *immúnis* > *immunis*, *reverzibilis* > *reverzibilis*, *rühvel* > *rühvel* v. *rühhel*, *samanizmus* > *sámánizmus*, *sarlatanizmus* > *sarlatánizmus*, *satanizmus* > *sátánizmus*);

– az egybeírást a jelentésváltozás indokolja [például: *nagyra törő* > *nagyratörő* (= nagyravágyó), *tenyérbe mászó* > *tenyérbemászó* (= pimasz, ellenszenves)];

– a szaknyelvben másként írják a szót, például: *első fokú ítélet* > *elsőfokú ítélet*, *fekete doboz* > *feketedoboz* (pl. repülőgépen), *házi nyúl* > *házi nyúl*, *paraolimpia* > *paralimpia*, *szabad vers* >

szabadvers, *vegyes úszás* > *vegyesúszás* (sportág);

– a szó írása nem felel meg a (korábban már rögzített) szabályoknak (például: *élethalálharc* > *élet-halál harc*, *napéjgyenlőség* > *nap-éj egyenlőség*, *örökkön-örökké* > *örökkön örökké*, *setesuta* > *setesuta*, *szaltó mortále* > *salto mortale*);

– szabály megváltozása, például: *ésszerű* > *észszerű*, *penésszerű* > *penészszerű*, *viasszerű* > *viaszszerű*; *Bernadettel* > *Bernadett-tel*, *Ivettel* > *Ivett-tel*, *Mariannal* > *Mariann-nal*; *május 1-jén* > *május 1-jén v. 1-én*; *3:0-s győzelem* > *3:0-s v. 3:0-s győzelem*);

– idegenből átvett szavak esetében olykor a magyaros vagy az idegen és a magyaros írásmód is elfogadható: *metropolis* > *metropolisz*, *e-mail* > *e-mail* v. *ímél*, *pacemaker* > *pacemaker* v. *pésméker*, *spray* > *spray* v. *spré* v. *szpré*.

A megváltozott helyesírású szavak jegyzéke

AkH.¹¹

advent
alkotó munka
alsó fokú
árboc
bedekker
Bernadett, Bernadettel, Bernadettől
biennálé
B. ú. é. k. = Boldog új évet kíván
bura; lámpabúra
céh, céhvel
célratörés
cigány gyerek; *de*: ... még ha cigánygyerekek potyognak is az égből (*átvitt értelemben*)
Cirill, Cirillel
Constanța, constantai
copfstílus
cserbenhagy
csodaszép
disztinkció
düh, dühvel
dzsessz
elektroencefalogram
élethalálharc
előre gyártott elemek
első fokú ítélet
e-mail
e-mail cím
e-mail kapcsolat
esszencia (= *sűrített ízesítő*); *de*: esszencia (= *a lényege valaminek*)
észre térítés
ésszerű
ésszerűsít
éti csiga
fantáziál

AkH.¹²

advent v. ádvént
alkotómunka; *de*: újat alkotó munka
alsófokú
árbóc
bédekker
Bernadett, Bernadett-tel, Bernadett-től
biennálé
BÚÉK = boldog új évet kíván v. kívánok v. kívánunk
búra; lámpabúra
céh, céhvel v. céhhel
célra törés
cigány gyerek; még ha cigánygyerekek potyognak is az égből
Cirill, Cirill-lel
Constanța / Konstanca
copf stílus
cserben hagy
csoda szép
disztinkció v. distinkció
düh, dühvel v. dühhel
dzsessz v. jazz
elektroencefalogram
élet-halál harc
előregyártott elemek
elsőfokú ítélet
e-mail v. ímél
e-mail-cím v. ímélcím
e-mail-kapcsolat v. ímélkapcsolat
esszencia (= *sűrítőanyag*; *lényeg*)
észretérítés
ésszerű
ésszerűsít
éticsiga
fantáziál

fejbelövés	fejbe lövés
fejbentartás	fejben tartás
fejbeütés	fejbe ütés
fekete doboz (<i>repülőgépen</i>)	feketedoboz (<i>pl. repülőgépen</i>)
fekvő beteg	fekvőbeteg (= <i>kórházban kezelt beteg</i>)
Forma-1	Forma-1 v. Formula-1
frizsider	fridsider
Golf-áram, golf-árambeli	Golf-áram, Golf-árambeli
görög katolikus	görögkatolikus
gúzsbakötés	gúzsba kötés
gyengén látó	gyengénlátó (<i>fn.</i>)
hájas tészta	hájastészta
harcbavetés	harcba vetés
házinyl	házi nyúl
himmusszerű	himmuszszzerű
horszanna	horszanna v. hozsánna
immúnis	immunis
intellektuel	intellektuel v. entellektuel
Internet (<i>intézmény</i>); de: internet (<i>távközlési rendszer</i>)	internet
irreverzibilis	irreverzibilis
Ivett, Ivettel, Ivettől	Ivett, Ivett-tel, Ivett-től
járó beteg	járóbeteg (= <i>ambulánsan kezelt beteg</i>)
javító érettségi	javitóérettségi
juh, juhval	juh, juhval v. juhhal
Kamill, Kamillal	Kamill, Kamill-lal
Kaszás-csillag	Kaszáscsillag
kemény tojás	keménytojás (= <i>főtt</i>)
keréketörés	kerékbe törés
keresztes pók	keresztespók
kezelésbevitel	kezelésbe vétel
kisalakú	kis alakú
kisméretű	kis méretű
köszönő viszony	köszönőviszony
lágú tojás	lágútojás
légiforgalmi társaság	légi forgalmi társaság
magasrendű	magas rendű
május; május elseje v. 1-je; május elseji v. elsejei v. 1-ji v. 1-jei, május elsején v. 1-jén	május; május elseje v. 1. v. 1-je; május elseji v. elsejei v. 1-i v. 1-ji v. 1-jei, május elsején v. 1-én v. 1-jén
Mariann, Mariannak, Mariannal, Mariannál	Mariann, Mariann-nak, Mariann-nal, Mariann-nál
második v. 2-i	második v. 2-i v. másodikai v. 2-ai
méh, méhvel	méh, méhv v. méhhé, méhvel v. méhhel
mésszerű	mésszerű
metropolis	metropolisz
nagyfokú	nagy fokú
Nagy-medve (<i>csillagkép</i>)	Nagy Medve (<i>csillagkép</i>)
nagyméretű	nagy méretű
nagyra törő	nagyratörő (= <i>nagyravágyó</i>)
napéjegylenlőség	nap-éj egyenlőség
nemzetiszínű	nemzeti színű
nullás; három nullás v. 3:0-s győzelem	nullás; három nullás v. 3:0-s v. 3-0-s győzelem
nüánsz, nüánsza, nüánsszal	nüánsz, nüánsza, nüánsszal
nyakoncsapás	nyakon csapás
nyakoncsípés	nyakon csípés
nyakonvágás	nyakon vágás
nyitva tartás	nyitvatartás (= <i>üzemidő</i>)
okarina	okarina
on-line	online
osztályozó értekezlet	osztályozóértekezlet

Otília	Otília és Ottilia
örökkön-örökké	örökkön örökké
pacemaker	pacemaker v. pészmekeer
paralel v. parallel	paralel
paraolimpia	paralimpia
partraszállás	partra szállás; <i>de:</i> a normandiai partraszállás (<i>hadművelet</i>)
penészszerű	penészszerű
PIN kód	PIN-kód
piranha	piranha v. pirája
pornó film	pornófilm
programozó matematikus	programozómatematikus
rali; Párizs–Dakar-rali	rali; Párizs–Dakar rali
recés gyomor	recésgyomor
reváns	reváns
reverzibilis	reverzibilis
rubeóla	rubeola
rüh, rühvel	rüh, rühvel v. rühhel
samanizmus	sámánizmus
sarlatanizmus	sarlatanizmus
satánizmus	sátánizmus
savanyútojás-leves	savanyú tojásleves
sete-suta	setesuta
síkraszall	síkra száll
sorbaállítás	sorba állás
sóskifli	sós kifli
sósperec	sós perec
spartakiád	spartakiád v. szpartakiád
spray, spray-je v. spraye, spray-vel v. sprayjel	spray v. spré v. szpré, spray-je v. spréje v. szpréje, spray-vel v. sprével v. szprével
standard	standard v. sztenderd
státus	státus v. státusz; <i>de:</i> status quo
státusszimbólum	státusszimbólum v. státusszimbólum
svábbál	sváb bál
szabad kereskedelem	szabadkereskedelem
szabad piac	szabadpiac
szabad piaci	szabadpiaci
szabad strand	szabadstrand (= <i>nem fizetős, fürdésre kijelölt hely</i>)
szabad vers	szabadvers
szabad vezeték	szabadvezeték (<i>vezeték típus</i>)
szakkör; kémia szakkör	szakkör; kémiaszakkör
szaltó mortále	szaltó, szaltója; <i>de:</i> salto mortale
számon kér	számokér
számon tart	számontart
száraz borsó	szárazborsó
szárazbab-főzelék	szárazbabfőzelék
Szent (<i>állandó jelzőként</i>): aquinói v. Aquinói Szent Tamás, assisi v. Assisi Szent Ferenc, páduai v. Páduai Szent Antal, szalézi v. Szalézi Szent Ferenc	Szent (<i>állandó jelzőként</i>): Aquinói Szent Tamás, Assisi Szent Ferenc, Páduai Szent Antal, Szalézi Szent Ferenc
szóvégi	szó végi
szt. = szent	Szt. = Szent
sztyep v. sztyepp	sztyepp v. sztyeppé
taj-szám	tajszám
talián	talján
teljes körűen	teljeskörűen (<i>hsz.</i>)
tenyérbe mászó	tenyérbemászó (= <i>pimasz, ellenszenves</i>)
tervbevétel	tervbe vétel

tovább tanul; *de*: továbbtanulás

útbaigazít
vállalkozó szellem
valószínűség-számítás
véghezvisz
vegyes úszás
vendéglátó-ipari
viaszserű
Vietnám
vízbe fúlás
zártkörű
Zsanett, Zsanettel v. Zsanettel
zsoldoshadsereg (= *zsoldosokból álló hadsereg*); *de*:
zsoldos hadsereg (= *fizetett hadsereg*)

továbbtanul; továbbtanul érettségi után; *de*: tovább
tanul este, mint ahogy tervezte

útba igazít
vállalkozószellem
valószínűség-számítás
véghez visz
vegyesúszás (*sportág*)
vendéglátóipari
viaszserű
Vietnám
vízbe fúlás
zárt körű
Zsanett, Zsanett-tal v. Zsanett-tel
zsoldoshadsereg

* * *

Tökéletes szabályzat természetesen nincsen. Van-
nak olyan kérdések, amelyekkel a jövőben fog-
lalkozni kell, s a bizottságban is voltak olykor
nagy viták egyes szavak írásával kapcsolatban,
annak ellenére, hogy állandóan néztük a gyakori-
sági mutatókat, s döntéseinket teszteltük a hallga-
tókkal is.

Ha a szabályzat használója a gondos munka
ellerére talál hibát a szabályzatban, vagy úgy érzi,
hogy szükség lenne más szavak felvételére is, vár-
juk az észrevételeket, melyek hozzájárulhatnak
ahhoz, hogy a következő lenyomatok még jobbak
lehessenek.

4. A szabályzat és az iskola

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma és az Ok-
tatási Hivatal tájékoztatása szerint annak ellenére,
hogy a 12. kiadás változásai alapvetően nem befoly-
ásolják a Nemzeti alaptantervben és a kiadott
kerettantervekben, vizsgakövetelményekben rögzí-
tett tartalmakat, ezeket részleteiben az új sza-
bályzatban megfogalmazott elvek szerint indokolt
tanítani már 2015. szeptember 1-től kezdve. A 12.

kiadás változásait a szabályok alkalmazása és az
egyes szavak és szókapcsolatok írása szintjén
azonban csak fokozatosan szabad és lehet
számonkérni. Az érettségi vizsgadolgozatokban a
2016/2017-es tanév tavaszi vizsgaidőszakáig a 11.
és a 12. kiadás szerinti helyesírást is el kell fog-
adni. Középszintű vagy az alatti értékeléskor 3
év a türelmi idő.

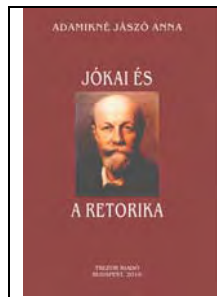
SZAKIRODALOM

AkÉvk. = *A' Magyar Tudós Társaság' Évkönyvei*. I–VII. k.: 1831–1846; VIII–XVII. k.: *A Ma-
gyar Tudományos Akadémia Évkönyvei*. 1850–1891.

Szemere Gyula 1974. *Az akadémiai helyesírás története* (1832–1954).

AkH.¹¹ 1984. = *A magyar helyesírás szabályai* 11. kiadása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

AkH.¹² 2015. = *A magyar helyesírás szabályai* 12. kiadása. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Most jelent meg!

**Adamikné Jászó Anna:
JÓKAI ÉS A RETORIKA
23,5 cm, 263 oldal, ára: 2520 Ft**

**Megrendelhető postai szállításra a Trezor Kiadónál:
1149 Budapest, Egressy köz 6. Tel.: 363-0276**

E-mail: trezorkiado@t-online.hu

Libárdi Péter

Helyesírás-tanítás a gimnáziumban

Bevezető

A helyesírás, ami *A magyar helyesírás szabályai* című kiadvány meghatározása szerint valamely nyelv írásának közmegállapodáson alapuló és közérdektől szabályozott eljárás módja, illetőleg az ezt tükröző, rögzítő és irányító szabályrendszer, a magyar társadalomban élő egyén számára általános érvényű és készség szintjén alkalmazandó. A helyesírás-tanulás folyamata több szinten és bonyolult összefüggésrendszerben zajlik, melynek egyik legfontosabb formája az iskolai oktatás. Elsajátítása alapvetően az anyanyelvi tanórák kompetenciája, azonban a közlések helyes lejegyzésének igénye kihat az egyéb tantárgyak tanórai tevékenységére is. A helyesírás-tanulásnak és -tanításnak három alapvető célja van: a példák (a szavak, a szókapcsolatok) helyes írásképének a megtanulása, a helyesírási szabályok megértése, megtanulása és alkalmazása és a helyesírást segítő eszközök (a helyesírási kézikönyvek és a számítógépes helyesírás-ellenőrző programok) funkcionális alkalmazása (Antalné 2008). A helyesírás rögzítése tudatos tevékenység, melynek megvalósulási formái a megismerés, megértés és a gyakorlás. Ezt a fajta szándékos bevést akarattal irányítjuk (Oroszlány 1999). A nyelv helyes rögzítésének igénye alapvetően az iskolához kötődik, a majdani felnőttkori írás minősége is ekkor alapozódik meg. Mindez csak tudatos tevékenységként működhet. A helyesírási igény kialakulása az egyén írásbeli önkifejezésének szempontjából elengedhetetlen, hiszen a klasszikus kézírás mellett a modern társadalmi változások írásban történő megjelenítése (számítógépes-internetes nyelvhasználat, mobiltelefonos alkalmazások), valamint az idegen nyelvi elemek gyors beszűrődésének helyes kezelése ennek függvénye lehet. Az új kommunikációs formák új technikák alkalmazását követelik meg, melyeknél a narratív mellett a vizualitás előtérbe kerül (ábrák, képek alkalmazása), s ez új gondolkodásmód kialakulását hozza (Nagy 2006). Ennek érdekében a modern pedagógia a konstruktivista tudásszemléletre, melynél a tanulási környezetben valóságos, életszerű helyzeteket teremt a pedagógus (Nahalka 2003), és az adaptivitásra, a differenciálás követelményére, az életkori, valamint az egyéni sajátosságokhoz igazodó adaptív módszerek alkalmazására (M. Nádasi 2007) alapoz.

Helyesírás-tanítás a tantervben

A 2012-ben megalkotott *Nemzeti alaptanterv* az anyanyelvi nevelés alapvető feladataként ír arról, hogy „a tanulók életkoruknak megfelelő szinten birtokolják a szóbeli és az írásbeli kommunikáció eszköztárát, képessé válnak azok funkcionális elemzésére, gyakorlati alkalmazására” (II.3. pont, Műveltségi területek anyagai fejezet, Magyar nyelv és irodalom alapelvek és célok). A helyesírást a nyelvi műveltség részeként említi. A tantervben a meghatározott hét fejlesztési feladat között harmadikként szerepel az írás, szövegalkotás, majd évfolyamokra lebontva táblázatban látható az elvárt követelmény. A helyesírás az íráskészség kialakítása mellett, azzal párhuzamosan az írástanítás részeként az általános iskola alsó tagozatában jelenik meg mint a kiejtéssel megegyező és attól eltérő szavak írása, szótagolás, szóalakelemzés. Alapvető nyelvhelyességi, helyesírási ismeretek tudatos alkalmazásaként az 5–6. évfolyamon, majd a helyesírás értelemtükröző szerepének megértése és alkalmazása, valamint a tanult nyelvtani, helyesírási ismeretek normakövető alkalmazása a 7–8. évfolyamon található. A 9–12. évfolyamon a helyesírás tanítása a nyelvtani diszciplínák között külön nincs feltüntetve, a *Kerettanterv* 9–10. évfolyamon kulcsfogalomként a helyesírási alapelveket és a nyelvi normát határozza meg. Tehát a tanterv a helyesírás alapvető elsajátíttatását az általános iskola feladataként jelöli meg. A tananyag a gimnáziumi képzés utolsó két évfolyamán már a digitális írásbeliség jellemzőinek megismerése, ekkorra a diákok helyesírási készségének kialakulása, még ha minőségük az egyéni képességek miatt különböző is, lezártnak tekintendő.

A helyesírásra fordítandó órák számát a *Kerettanterv* az általános iskolák és a gimnáziumok 5–12. évfolyama számára 51/2012 (XII.21.) EMMI-rendelet 5. melléklete, valamint a Módosított 34/2014 (IV.29.) EMMI-rendelet 4. és 7. melléklete az alábbiak szerint határozza meg a heti 1, esetleg 2 (37 vagy 74) nyelvtanórai keretből:

Évfolyam	Óraszám
5-6.	22
7-8.	13
9-10.	12
11-12.	-

Az iskolai kerettantervekben 10%-ban a nevelőtestület saját belátása szerint módosíthat a tanórák tartalmának, illetve óraszámainak tekintetében (konkrét megvalósulását lásd a következő részben).

A helyesírás tanításának gyakorlata a gimnáziumi anyanyelvtanításban

A helyesírás tanításának – a részleges tantervi hiány ellenére – gyakorlata és rendszeres jelenléte van a gimnáziumi oktatásban. Noha a középiskola feladata alapvetően az összegzés, legfeljebb az ismétlés, mindkét képzési rendszer esetében (hat és négy évfolyamos) a bejövő osztályoknál (7. és 9. évfolyamon) a leíró nyelvészet nyelvi szintjeinek átvétele előtt, illetve azok tanítása közben helyesírási alapismereteket oktatunk. Az első nyelvtanórák egyikén felmérést végzünk, hiszen a tanulók helyesírási tudás- és képességszintje igen eltérő minőségű. A magyartanár legfontosabb feladata a tanulócsoporthoz való igazítás. Tapasztalat, hogy a tanulók nagy többsége nem szereti a helyesírást, nehézne, sokszor feleslegesnek találja, logikátlan, összefüggés nélkülinek itéli. Még a gimnáziumi képzés kezdetén sem látja át a diák, hogy a helyesírás-tanítás a magyar helyesírás rendszeres szemléletén alapul, amely során a tanulók a helyesírási szabályzat belső logikáját követve ismerik meg a helyesírási alapelveket és szabályokat, valamint a közöttük levő összefüggéseket (Antalné 2008). A tanulás folyamata a helyesírási szabályzat 1984-es és 2015-ös, 11. és 12. kiadásának szisztematikusan megismerésével történik, metodikája a tanári leleményesség számos példáját (tanári magyarázat, páros, csoportos, egyéni, felfedezettő, kooperatív, szemléltetésre alapuló,...) mutatja. Elengedhetetlen a rendszeresen visszatérő gyakoroltatás, hiszen a bevésség csak a többszöri visszacsatolások során erősödik. A megismerés és a gyakoroltatás után a szabályzat fejezetenkénti számonkérése zajlik. Továbbhaladva, az egyes nyelvészeti diszciplínák átvételekor (fonéma szintjénél a mássalhangzó-törvények helyesírása, a lexéma szintjénél a tulajdonnevek helyesírása,...) gyakorlásra kerül az adott írásforma. A tanulóknak általában problémát okoz a tulajdonnevek, az egybeírás-különírás, az összetett mondatoknál a tagmondathatárok, a j-ly és a dátum írása. A diákoktól rendszeresen kérjük házi feladatra vagy órai munkaként esszé írását, melynél a helyesírás tanár általi javításra s értékelésre kerül. Fontos tevékenység az efféle gyakoroltatás, hiszen az érettségi vizsgán az írásbeli feladatoknál értékeljük a kúliak mellett a helyesírást is. Korábban összesen 15 pontot veszíthetett az érettségiző a helyesírás hiányosságaiért, 2017-től csak 8 ponttal csökkenhet a teljesítménye. További változás, hogy a vizsgaleírás csupán súlyos és enyhe hibatípusokat különböztet meg, durva hibákat nem. A szóbeli emelt szintű érettségi vizsgakövetelmény új témáinak egyike lett a helyesírásunk alapelvei tétel, ez a téma középszinten, a szóbeli vizsgán alaktan és szótan témakörben választható lehetőségként szerepelt a kétszintű érettségi vizsga bevezetése óta.

Gimnáziumunkban (tehetséggondozó középiskola) a nyelvtanórákat csoportbontásban tartjuk a hat évfolyamos képzésben a 7., 8., 9. évfolyamon 1+1, 2+2, 2+2, összevontan a 10., 11., 12. évfolyamon 1, 1, 2 órázamban, a négy évfolyamos képzésben csoportbontásban mind a négy tanévben a következő megoszlásban: 2 (ebből az egyik tanóra bontásban), 1+1, 1+1, 1+1 órázamban. A csoportbontásban történő órataratás eredményessége hatékonyabb, 17-18 főre több tanári odafigyelés és gyakorlási lehetőség jut. Az egyéni, páros és csoportos foglalkozások szervezése ezeken a tanórákon könnyebben szervezhető, a tehetséggondozás intenzívebb. Így a gimnáziumi anyanyelvtanítás egyik alapfeladata, az önképzésre való nevelés a helyesírás területén is (Fábián 1986) eredményesebben valósítható meg. A helyesírás-tanítás az egyes tananyagokhoz köthetően szerepel, s minőségi és mennyiségi megléte tanári mérlegelés függvénye.

A magyar helyesírás szabályai című kiadvány új kiadása is külön feladatot jelent a magyartanárok számára. A 2017-től érettségiző tanulókkal meg kell ismertetni a szabályzatban található változásokat, melyeket érdemes a jelenlegi 11. évfolyamra (öket érinti legelőször) a megváltozott helyesírási formák

alkalmazása), illetve attól lejjebb járó tanulókkal részletesen megismertetni. Üdvözlendő, hogy a megújult szabályzat összefoglalóan, külön fejezetben tartalmazza a változásokat, s hogy az új szabályzat megengedőbb az előzőnél, jobban közelít az élőnyelvhez. Az átmeneti időszak nehézségei abból adódnak, hogy mindkét (régi és új) szabályzatban található írásmódok jelenleg elfogadhatóak, s ez a tanulók felé (legfőképpen az értékelésnél) nagyobb empátiát feltételez a tanároktól.

A gimnáziumi helyesírás-tanítás elemei közé tartozik továbbá a tehetséggondozás területe, ami a tehetséges tanulók egyéni vagy kiscsoportos versenyfelkészítésében valósul meg tanórán kívüli foglalkozások formájában. A tehetséges helyesírók körében osztályszintű, majd iskolai házi helyesíró versenyeket szervezünk, ahonnan a legsikeresebb feladatmegoldók jutnak be a kerületi, fővárosi majd az országos versenyek fordulóiiba. A megmérettetéseken tollbamondás írása mellett feladatlap kitöltését végzik a versenyzők. Általában sikeresen szerepelnek tanulóink a Simonyi Zsigmond és az Implom József Helyesírási Versenyeken.

A tanulási zavarokkal küzdő tanulók (elsősorban diszgráfia) felzárkóztatása a gimnáziumi oktatásban szakemberek hiánya okán egyre nagyobb problémát okoz. A magyartanárok kiszűrik ugyan a nehézséggel küzdő tanulókat, de szakirányú ismeretek és végzettség hiányában, valamint az osztályközösségek nagy létszáma és a nehézséggel küzdő esetek súlyossága és eltérő fokozatuk miatt fejlesztő-terápiás segítséget nyújtani nem tudnak. Szakemberek ezen a téren a gimnáziumokban nem állnak rendelkezésre az iskolapszichológuson kívül, aki rész munkaidőben hetente két-három alkalommal van jelen az intézményben.

Összegzés

A helyesírás tanítása és tanulása összetett feladat. Állandóan és gyorsan változó világunk kihívásainak ezen a téren is meg kell felelni, ami a nyelvtanórák kevés száma miatt több problémába is ütközhet. Sokféle tényezőtől függ, hogy helyesen emlékezünk-e egy-egy szó írásképeire: magától a szótól, a diák képességeitől, a bevézés és a felidézés körülményeitől (Gósy 2005). Függ a gyakoroltatásra szánható idő mennyiségétől, a tanulási motiváció megléte pozitívan hat a hatékonyságra. A modern technikai eszközök alkalmazása lehet pozitív (vizualitás okán hamarabb rögzül az adott helyesírási ismeret) és negatív hatását (a mobiltelefonon SMS-ek és a számítógépen ímélek írásakor a tanulók egy része eltekint a helyesírási szabályok használatától) egyformán. A helyesírás tanításának is össze kell kapcsolódnia a digitális kompetencia fejlesztésével, ehhez viszont korszerű technikai eszközökre (elektronikus helyesírási szabályzatok, szótárak), megfelelő óraszámra és szakmailag jól felkészült, az új módszereket és elvárásokat ismerő és alkalmazni tudó magyartanárookra van szükség. A szakmai-módszertani paletta állandó frissítést igényel, bár a helyesírás tanításának érdekesebbé tételére számos új feladattípus áll a rendelkezésre. Ötletek sora meríthető többek között Antalné Szabó Ágnes: *A helyesírási kultúra régi-új technikái* című tanulmányából vagy az *Anyanyelv-pedagógia* című folyóirat gyakorlófeladatainak ajánlásai-ból, illetve a *Magyartanári ötlettár* kínálatából. Tantervi módosítások is indokoltak a gimnáziumi képzésben a fent nevezett okok miatt.

Mindent összevetve a kreativitás és a szándék előremutató lehet a helyesírás elsajátíttatásában. Intenzív, rendszeres munkával, érdekes, humoros, a tanulók életkorához és tudásszintjéhez mért gyakorlatokkal, megfelelő motiváltság elérésével szép eredmények érhetők el ezen a területen is.

Irodalom

- A magyar helyesírás szabályai* 1986, 2015. Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Antalné Szabó Ágnes 2008. A helyesírási kultúra fejlesztésének régi-új technikái. *Anyanyelv-pedagógia*. Budapest
- Gósy Mária 2005. *Pszicholingvisztika*. Osiris Kiadó. Budapest.
- M. Nádasi Mária 2007. *Adaptivitás az oktatásban*. ELTE. Budapest.

- Nagy Levente – Balázs Géza 2010. A Magyar Nyelvstratégiai Kutatócsoport (2005–2009) és a Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda (2006–2009) története. In: Balázs Géza (szerk.) *Jelentés a magyar nyelvről* Magyar Szemiotikai Társaság. Budapest.
- Nahalka István. A modern tanítási gyakorlat elterjedésének akadályai, illetve lehetőségei, különös tekintettel a tanárképzésre. *Új Pedagógiai Szemle*. www.epa.hu
- Oroszlány Péter 1999. *Könyv a tanulásról*. AKG Kiadó. Budapest.

Paál Zsolt

„Valamennyien a nyelv munkatársai vagyunk” (Kosztolányi Dezső)

Kevés olyan tantárgy van a magyar közoktatásban, mely annyi foltozgatást, javítgatást szenvedett el, mint nyelvtanunk. Emlékezetemben még mindig visszhangzik az egykori büszke cím: *Édes anyanyelvünk*. Hogy miként lett ebből a lelket ölelő címből mára korrektil hangzó, mégis rideg és fontoskodó *Nyelvtan és helyesírás*, az talán a *kulcsa és nyitja jelenkori nyelvi és helyesírási oktatásunk összes nyugénei és problémájának*.

Hiszem és vallom, hogy bármelyik tudomány tudatunkban akkor nyer rangot, mi több, tisztséget (*a tiszteességről nem is beszélve*), ha előtte szívügyünké válik. **Nemzeti nyelvünk ügye nem tantárgy, hanem hazafias, és teszem hozzá némi patetikus alázzattal, honleányi kötelességünk is.** Az ember története megmutatta, hogy nemzetek léteznek államforma és határok által bezárt terület nélkül is, nyelv nélkül azonban megszűnnek, feloldódnak más nemzetek nyelvi közegében, és mivel a nyelv **lelki tényező és gondolkodási forma**, ezért a **nyelv feladása egyben önfeladás**. Ezért hárul még ma is magyartanárainkra a legsúlyosabb kötelezettség és a legfelelősebb feladat határainkon innen és túl.

Az újszülött gyermek első, öntudatlan **játékszerre a nyelv**. Végtagjainak mozgatása **nonverbális** jelrendszernek tekinthető, de az első hangjai már **verbalitást** közvetítenek a hangsúly, a hangerő, a hanglejtés tudatos használatával. Ahogy az ujjacsok is keresik az önkifejezési formákat, igyekeznek leképezni a körülöttük levő világot, a grammatikai értelemben vett nyelvük, mely sajátos babanyelv, még nem bonyolult, de mindenképpen fejlett nyelvrendszer: érdeklődést, érzelmeiket, akaratot közvetít. Szabályai, szándékai vannak; tudata és lélektana formálódik, fejlődik. Ezáltal a személyiség leghatékonyabb **antennája és műveleti központja**. Ha már gyermekkorban a szülői türelmetlenség és felkészületlenség visszaparancsolja a világot megismerni akaró jelrendszer kialakulását, nemcsak a nyelvi fejlődés akad meg, hanem a személyiség is sérül. Ebből az következik, hogy az első nyelvi kudarcokat a gyermek a félig tudatos, kialakuló, fejlődő nyelvtanulásának idején szerezheti.

A jelenkor gyakran hangoztatott kor- és társadalomkritikája, hogy a szülő nem mesél a gyermekének, ezáltal a nyelvfejlődés e fázisában nem alakul ki a **hangzó nyelv** megfigyelésének helyszíne, lehetősége, tere, gyakorlata. S bár az óvoda előkészítő és diagnosztizáló munkája erős támasza a gyermeki nyelvfejlődésnek, a nyelvi szegénységgel jövő korosztályok fejlődése nem szerves; mesterséges siettetése nyelvi fejlesztésüknek azzal a következménnyel jár, hogy a **szóismeretük mobilizálhatósága** lassú,

körülményes, gyakran hibás, **szóbeli szövegalkotásuk** és rossznak mondható **beszédértésük** a lelki fejlődésük gátjaivá válnak.

Összegezve: a **beszédpercepció** fejlettsége a megszületéstől a hatástendős korig kiemelten fontos, ekkor dől el nagyjából az anyanyelv-elsajátítás, az olvasás- és írástanulás minősége, ezért prioritás, hogy a tankötelezetté vált gyermek megfelelő fokú anyanyelvi tudatossággal rendelkezzen.

A **beszédészlelés** és a **beszédmegértés** gyengébb, gyenge vagy elégtelen volta miatt az olvasni tanuló gyermek már a tanulási folyamat első fázisában komoly hátránnyal indul. S mivel az olvasási készség és a helyesírási készség párhuzamosan, sokszor egymást segítve vagy erősítve fejlődik, **az olvasástanulás fázisában megrekedt vagy lemaradást mutató gyermek helyesírása rendkívül rossz képet fog mutatni**.

A **beszédpercepció** hiányosságai **beszédhibák**hoz vezetnek, tehát a szülők és az óvodapedagógusnak diagnosztizáló szerepe is van. Az észlelési szintek zavarát terhelő **kommunikációs interaktivitás** hiánya, mely által a gyermek korának megfelelő szókincse nem alakul ki, ugyanakkor a beszédhiba és a passzív-aktív szókincs mobilizálása is kezdetlegesen fog megvalósulni. A szövegértés, az olvasás technikája és a helyesírás fejlődése tehát szorosan összekapcsolódó, egymást erősítő, kiegészítő folyamat. Tulajdonképpen ennek okai és következményei nagyban szociológiai eredetűek, hiszen sok vidéki, de nagyvárosi iskola is a kora reggeli óráktól a tanítást megelőző előkészületi ideig a gyermeket őrzi. Korán kelő, kialvatlan gyermekek országos szinten tízezres nagyságrendben vannak, míg több nyugat-európai mintaiskolában kilenckor kezdődik a tanítás.

A közép-európai minta sajnálatos módon elmarad a nyugatitól már a szülők, a társadalom szociológiája szintjén. Ehhez jön az iskola szociológiája és alulfinanszírozása. A kizárólag a finanszírozási rendszernek alárendelt oktatáspolitikai következtében a tanító–szülő–gyermek hármasságában fellépő anomáliák vesztese a gyermek, a szülő, az iskola és hosszú távon a társadalom.

Több vidéki óvodában járva azt tapasztalom, hogy kevés kivételtől eltekintve az óvodák többnyire megőrző funkciót látnak el. Egymással beszélgető nevelők, a szülők által akadályozott óvodai munka, és már ekkor különórákra elrágott **gyermekek rendezetlen helyszínevé lett az egykori kisdudóvó**. Kimondatlan igazság, hogy több gyermek éretlenül kerül az iskolába, máskor viszont sokáig az óvodában marad a szülői lobbij eredményeképpen. Az ilyen gyermekek nehezen motiválhatóak, esetleg a maga-

sabb vagy kiemelkedő intellektusú zavarja az óvodai foglalkozást, a tanítási órát, éppen a beszédpercepció fejlesztésekor tud a leghátráltatottabb lenni. A nevelés helyszínei így sínylik meg azt a káros folyamatot, melyben a semmiféle pedagógiai ismerettel nem rendelkező szülő szakmai kérdésekben nemcsak állást foglal, hanem – a törvények kiskapuit áthágvá vagy megkerülve – éppen az intézmények szakmai döntését vétőzza.

Van egy rendkívül fontos összetevője az oktatásnak és nevelésben megapasztható hanyatlásnak. Olyan jelenség, melyről – sajnálatos módon – maga a szakma is suttozva beszél. Ez pedig az, hogy megváltozott a társadalom szociológiája, és ezzel együtt az iskoláé is. Mikor szorgos statisztikusok a lefele hanyatló görbékkel sokkolják a szakmát és a társadalmat, elfelejtik azt a szegmensét, melyet – legjobban esetben is a szó valós és allegorikus értelmében – szegény rokonként dugdosnak. A magyar társadalom viszonylagos szociológiai egyensúlya felborult. A tragikus jövőképpel sokkoló demográfiai mutatók ellenére nem csökkentek az osztálylétszámok, nem jelentek meg az iskolákban és a tantermekben a tanítást segítő szakemberek, nem épült fel a sokat emlegetett gyakornoki rendszer, az órákról fejlesztőpedagógusokhoz rendelt gyermekek esete nem a lemaradó-leszakadó gyermekek érdekében történik, hanem ötletszerű és félmegoldás. S a gyakran hivatkozott skandináv, német, amerikai, angolszász modell csak fikció a magyar közoktatásban, hiszen az oktatási rendszerünk forráskivonások következtében még nem látványosan, de évtizedes összehasonlításban már jelentősen süllyed.

Egy kellemes beszélgetést folytatván egy tizenéves gyermekkel, különös és tanulságos jelenségekre hívta fel a figyelmemet e kedves fiúcska. Azon érdeklődésemre, hogy miként telt a napja, így válaszolt: „Ma három órán is *differenciáltunk*. Nagyon fontos, hiszen nemcsak itt van a *kompetenciámérés*, s még *integrálnunk* kell azokat, akik lemaradtak. A tanító néni fényképezett is bennünket, hiszen ez kell a *portfóliójához*. A munkáinkat *analizálja*, hogy felkészültek legyünk.”

Mielőtt valaki azt gondolja, hogy nyelvi kultúránk idegen szavak általi elszegényedéséről / elszegényítéséről fogok írni, téved. Az idegen szavak rendszerének a tudomány nyelvi rétegében helye van. Hiszen vannak olyan kifejezések, jelenségeket körülíró szavak, szókapcsolatok, összetett szavak, melyeknek a magyar megfelelője még nem születhetett meg. És az sem helyes álláspont, mikor valaki írói hadjáratot folytat minden idegen eredetű szavunk ellen. Értelmetlen, keresztes hadjáratnak álcázott, de valójában álszent lázongás, hiszen az *iskola*, *templom*, *barack*, *gyík*, *kigyó*, *plébános*, *esperes*, *zsandár*, *keresztény* szavunk szép és virágos hímzéssé lettek nyelvünk szövetében.

Zolnai Bélának, a kiváló irodalomtörténésznek és nyelvudósoknak a kutatásai nyomán az egyik leg-

magyarabbnak hitt szavunk, a *csárda* szó is egy kedves és érzéki öltözetű bevándorló, melyet Petőfi oly sok művében írt le; a János vitéz kapcsán így olvashatjuk:

„*Faluvégen nyája mig szerte legelész,
Ő addig subáján a fűben heverész.*”

(...)

„*Kukoricza Jancsi fölkapta subáját,
S sebes lépésekkel ment keresni nyáját,*”

E szép és tradicionális viseletnek az elnevezése arab szó, mely török közvetítéssel kerülhetett nyelvünkbe. Ugyanakkor a féktelenül terjedő angol szlengnek nyegleségből vagy divathóbortból való terjedése néhány év óta látványos romlást, igénytelenséget, jól kimutatható – **Kosztolányi** kifejezésével élve – „*nyelvpiszkítást*” okozott. Veszélye mégsem olyan jelentős, ahogy a közvélekedés állítja, hiszen az újabb telefonok és számítógépek már hangalapú információ-felvétellel működnek, így ez a folyamat lassan megszűnik vagy lassul.

A legsúlyosabb problémának azt látom, hogy az elmúlt évszázad második felétől a nyelvvédő és nyelvörző mozgalmak veszítettek befolyásukból. Ez a folyamat a kilencvenes évektől a mai napig tart, amikor a *Gutenberg-galaxis* helyett egy magasabb hatékonyságot sejtető kommunikációs forma jelenik meg, mely nem a nyelv ügyét szolgálja, hanem ellenkezőleg, a nyelvromlási folyamatokat erősíti. E kommunikációs forma oda- és visszahat a társadalomra, megmutatja annak felgyorsulását, majd maga is tovább gyorsítja. A eljárássok beleolvadnak a hivatalos köznyelv sístergő áradásába, de a folyamat a hatását tekintve az ellenkezőjét mutatja: a köznyelv már nem hat a párhuzamosan létező nyelvi alternatívákra, hanem a hivatalos – akadémiai – nyelv akar megfelelni a párhuzamosan kialakuló nyelvi változatoknak.

Rendre hallom igazgatói beszédekben: „*Tisztelt szülők, kedves gyerekek, tisztelt kollégák!*” Vagy: „*Kedves gyerekek, tisztelt szülők, kedves kollégák!*” Aztán egy rendkívül nívós középiskola tanulóinak igazgatói beszéde a szalagavató ünnepségen így kezdődött: *Tisztelt Tanáraink!* A tizennyolc esztendő fiatalember után az igazgató megismételte: *Tisztelt Kollégáim!* Az ünnepség szünetében váltottam néhány szót ezekkel az országos hírvetűzőkkel. Kérdésemre a következő válasz érkezett: „*Az iskola a gyermekért és a magyar fiatalságért van, de az iskola legtekintélyesebb és legfontosabb szereplője a tanár.*” Elgondolkodtattak ezek a szavak, hiszen rávilágítottak arra a tényre, mely szerint *a szakma önbecsülésének romlása a társadalom megbecsülésének elvesztésével jár.* És vajon miért veszti el a negyvenes tanítói és tanárgeneráció minden önbecsülését?

Az eltelt évtizedek során megváltozott az úgynevezett tanítói, tanári attitűd. Az iskola fő célja a nevelés teljes háttérbe szorításával az oktatás lett, a valós tudás helyett a statisztikai mutatók határozzák meg az iskola szakmai koncepcióját. Ez a jelzőrend-

szer folyamatosan torzítja a valóságot, és mára már a szakmai szervezetek, a szakmai vezetők mindenféle realitásukat elvesztették a magyar iskola működését illetően. Ennek eredményeként fiatal kollégáimban kizárólagosan bizonyítási akaratot, a jobb szakmai mutatókat elérő oktatási formákat, egy rossz értelemben vett céltudatosságot látok. Nemrég egy riportban elhangzott kijelentés, mely szerint „*az iskolában nem játszani kell, hanem tanítani és tanulni*” – alapvető lélektani igazságot mutat fel. Nagyon egyetértek ezzel a gondolattal, ha e mögött valódi pedagógusi személység áll. A tudás tekintélyével, a formálódó lelkek iránti elkötelezettséggel, a nemzeti jövőt és az egyént tudatosan formáló irányultsággal felvértezett szakembernek kell állnia, aki területének autonóm ismerője, de nem felesleges továbbképzésekkel elnyomorított iskolaszolga. De az ember, ahogy **Jan Huizinga** írta korszakos kultúrtörténeti művében, **homo ludens**, azaz **játékos ember**, akinek kultúrteremtő képessége a játékosságában is rejlik. **Az iskola tanítva játszik és játszva tanít** – így szövelt a régi jelmondat. A nyelv az egyik legkedvesebb és legadekvátább játék. Sokszor lapra sincs szükség. Az Egyesült Államokban nagy divatja volt a szavakat betűkre tagoló helyesírási versenyeknek. A magyar nyelv száltalán játéklehetőséget ad, melyek sokaságához toll és papír sem szükséges.

És itt következik a legkényesebb kérdés. Vajon tanítóink és tanáraink megfelelnek-e az ilyesféle követelményeknek? Mennyinek és milyen mértékben?

Szerb Antal korában még egy-egy iskolai ünepség verseit az igazgató, a tanítók és a tanárok írták, a nyelv és az irodalom iránt olyan mélyen elkötelezett emberek álltak diákjaik előtt, akik maguk is alkotók voltak. Irodalomtörténetünk szépen mutatja, hogy a *XVIII. század második felének* és a *XIX. századnak* az irodalmárai a jogi pályát választották, hogy az írás mellett biztosítsák a megélhetésüket. Többnyire maguk is nevelők voltak küzdelmes ifjúkoruk idején. Talán két realista poétánk: Arany és Petőfi lettek ifjú éveikben álmodozók, kik tudatosan kerültek a tanári pályát annak kevéssé megbecsült helyzete miatt. **Arany János** már elismert költőként szenvedte meg nagykorúsi tanárkodását, különösen egzisztenciálisan. A XX. században a tanári pályától szintén menekültek irodalmáraink, elég, ha a **Babits – Kosztolányi – Tóth Árpád – Juhász Gyula** négyesét említem. Ahogy **Csokonai** még misszionának érezte az elmaradott vidék tehetséges gyermekeinek felkarolását, mely hatására megszületett kétszáz évvel később a **klebelsbergi gondolat**, **Juhászt** teljesen, **Babitsot** majdnem teljes mértékben tönkretette a pálya hanyatló megítélése. E jelenségről **Kosztolányi Aranysárkány** című regénye a megrendítőbb dokumentum. Mégis, a korszak irodalmára egy tanárnemzedékből nőtt ki. Manapság pedagógusaink lelkeségét megöli az a túladminisztrált és az alkotó embernek semmiféle szabadságát nem tűrő korszelen, mely nemcsak korlátoz, hanem erről a pályáról

eltereli a tehetséggel és gazdag humanizmussal felvértezett fiatalságot. Mintegy hetven-nyolcvan évvel ezelőtt a korszak nyelvészeti problémái, **nyelvművelő** irányzatai a társadalom egy igen jelentős részét foglalkoztatta. Nemcsak tudós humanisták kapcsolódtak be ezekbe a vitákba, hanem kiváló dilettánsok is. Legjobb nyelvészeink és az irodalomtörténet és tudomány szakavatott ismerőinek, például **Orbán Gábor**, **Kertész Manó**, **Kosztolányi Dezso**, **Gombocz Zoltán**, **Zolnai Béla**, **Cs. Szabó László**, **Pintér Jenő**, **Szerb Antal**, **Németh László** nyelvi, helyesírási problémákat fejtegető művei a társadalom azon rétegét is foglalkoztatta, melynek a nyelvészet kevéssé emelkedett fel szellemi horizontjára. Ma ezen kérdésekre, problémafelvetésekre a társadalom szűkebb és nagyobb része is közönyt mutat, vagy tudomást sem vesz róla, az igénytelen nyelvhasználat-hoz idomul, és ezt a felgyorsult kommunikációval nemcsak magyarázza, hanem ideológiai alapot is próbál keresni hozzá.

A vidék, a kisvárosi milió sokkal kevesebb lehetőséget mutat vagy ad egy tanítónak, egy magyartanárnak életviteléhez, munkájához, eredményeihez. A kisváros szociológiája egészében eltér a nagyvárosétól. Nincs önálló színház- és mozikultúrája, könyvtára nem jelentős, kevés számú iskolája van, a jelentősnek mondható múzeumi érték pedig kevés valódi érdeklődőre tarthat igényt. Egyedül az interneten keresztüli tájékozódás terén egyenrangú az intézményes formákat tekintve. Ez életmód megkeseríti, a nagyvárosok lükető szellemének hiánya elkészeríti. Nem lát magasabb célokat, mert a vidéki egzisztencia nem lehet összehasonlítási alap, hiszen maga is süllyed. Ami érték ebben a közegben, az éppen a kommunikációs eszközrendszerek elsilányító szerepével vész el együtt, és a hátrány azért is nő, hiszen maga a nyelvi kultúra szubkultúrává alakul, hígul, szegényedik. A nagyvárosokban tanuló, hétvégékre hazajáró diákok, a munkalehetőségek szempontjából a kistérségek munkavállalói szellemi nomáddá válnak, és a nagyvárosi közeg hátrányait hozzák vissza szülő- és élőhelyükre. Tehát kevesebb az interakciós inger, ezáltal a szókincs is fejletlenebb a mikro- és makrokörnyezetek, valamint a szociológiai rétegek szintjén, ezért a **szókincs-aktivizálás** lassabb a **lexikális hozzáférés folyamatában**, ami az életkor előrehaladtával, 13-14 éves korban, a nem értelmiségi létre felkészítő családok esetében viszonylagos lemaradást mutat. Két évtized óta a műszaki és agrárértelmiség nemzetközivé válik, a szülői csoportok a divatos, a nyugati társadalmak, munkahelyek, a hazai és külföldi agglomeráció irányítják gyermekeiket, az értelmiségi réteg, valamint a nyelv mobilitását fenntartani képes rétegek részben vagy egészében eltűnnek, a **nyelvi elszigetelődés nyelvi elszegényedéssel jár**. A humánértelmiség a gyermekét éppen a humánpályák erkölcsi és egzisztenciális magárahagyottsága miatt szintén az egyre inkább beszűkülő vagy idegen környezetbe került agrárium fe-

lé, a jog, az orvosi és a műszaki életpályákhoz rendeli. Vagy már külföld felé tekint. Ezáltal a helyesírás és a nyelvi kultúra szükséges, többnyire még fontos marad, de már abban az értelemben alárendelt, hogy az államat felépítő gazdasági, kulturális, politikai, közjogi rendszerének nem lehet a kohéziója.

A város, ahol negyedszázados szakmai munkám végzem, két nagyobb általános iskolája (*korábban két nagy és egy kisebb*) és a körzetben található iskolák között kialakult egy körzeti versenyrendszer. Ennek része volt a mesemondás, a szavalás, újabban a prózaolvasás és kezdetektől a helyesírás. Emellett angol-, történelem- és a sportversenyeket rendeznek, de az utóbbiak felülreprezentáltak az egyéb megmértetések rovására. Sajnálatos módon a verseny sokszor az iskolák közötti rivalizálás eszköze lett, ez különösen olyan településeken érezte a hatását, ahol a világi iskolák kerültek szembe felekezeti iskolával, és egyes kisvárosokban fokozatosan kialakult a *Dabas-Sári-szindróma*. Manapság ezek az erővonalak kissé halványultak, de léteznek; nem szakmai közösségek működnek együtt a magyar ifjúságért, hanem zsoldba fogadott diákok versengenek iskolájuk nagyobb dicsőségéért. Ez a fajta partikularizmus látványlag előnyöket is mutat a tehetséggondozás terén, de hátráltatja a teljes tanulói közösség egységes fejlesztését. És a hamarabbi, látványos elkülönülést siettetni már a tizedik életév betöltése körüli időszakban.

Ezért is történik meg az, hogy a **10–14 éves korosztály esetében a gyengén teljesítő tanulóknál megszilárdultak a hangdiszkriminációs hibák, kvantitásbeli problémák, egyeztetési, ékezet-elhagyási anomáliák, a legalapvetőbb egybe- és különírási problémák**, melyek meglétét a fórumokon és spontán közegben lehet legadekvátábban ellenőrizni. *A közepes vagy a közepes és jó között ingadozó tanulók* esetében az **egybe- és különírási problémák, a gyűjtőnevek helytelen írása, figyelmetlenségből adódó ékezethibák, központosásbeli hiányosságok** vannak jelen. *A jó és a kimagasló helyesírók* esetében a központosásbeli hibák fordulnak elő gyakrabban, ritkábban egy-egy hangzótörvény, a szókincs hiányára visszavezethető szavak helytelen kikövetkezései fordulnak elő.

Az **anyanyelvi beszédpercepció nagyban** befolyásolja, **12–14 éves** korra strukturálja a helyesírási készséget. A beszédpercepció fejlesztése nemcsak a **13–14 éves** korú gyermekek esetében indokolt, hanem a szakiskolai képzésben is, és sajnálatosan gyakori jelenség, hogy már **9 éves** kortól elhagyják a tanítók, de sokszor a felső tagozaton tanító tanár kollégák is. Eleinte az **5–6. évfolyamon a Dráma és tánc** tantárggyal igyekeznek ezt kompenzálni, pedig a folyamat nem heti egy alkalomra kell korlátozódjon, hanem az a helyes, ha heti négy-öt alkalommal is jelen van a felső tagozaton. Más tantárgyak gyakorlatában is helye van, de ennek fenntarthatósága a tanulmány keretein és témáján túlmutat.

Az *édes anyanyelv* szemlélete a tudományossággon innen és túl is szerepet játszik. Az évtizedes **beszédpercepció diagnosztikának és fejlesztésnek** teret és időt kell adni a közoktatásban. Akár **interdiszciplináris** formában is. Ez a **tantárgy-pedagógiai oldala**.

A **szociológiai oldalnak** az a szerepe, hogy a településstruktúrák különbségeinek az oktatás terén való csökkentése látványosan és kiemelten valósuljon meg. Ennek ellenkező folyamatát látni napjainkban, hiszen az iskola-összevonásokkal a tagintézményi szerep növeli a távolságot.

A **pedagógusattitűd-oldal** abban fontos, hogy a tantárgyukat szerető, olvasó pedagógusok álljanak a diákok előtt, akik tantárgy-pedagógiai elméleti felkészültség és számottevő mennyiségű gyakorlat mellett a tantárgyi diszciplína művelői is legyenek (*cikkek, újságírás, kiadványszerkesztés, könyv, vers, novella, fordítás*).

Ezzel összefüggésben talán a legfontosabb a **morális oldal**. Hiszen a nemzetét szerető, nemzetének kultúrája iránt elkötelezett pedagógus tud hiteles lenni önmaga, a gyermek és a szülő előtt; személyes példája kedvet és ambíciót teremt, akaratot és szándékot hoz a gyermeki lélek mélyéről a felszínre. Ha nem dadogó és nyelvi-helyesírási zavarokkal tévelygő, hanem nyelvtét tisztelő, szerető és tudó generációt akarunk látni, akkor ezen négy alapvetésnek kell megfelelnünk. Az első tanulható, a második befolyásolható, a harmadik és a negyedik rátermettségünk bizonyítéka.

Irodalom

- ADAMIKNÉ JÁSZÓ Anna: A beszédpercepció fejlettségének szerepe az olvasás-írás elsajátításában és tanításában. In: *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok* (szerk.: Gósy Mária), Budapest, Nikol, 1996. 228–251.
- GOMBOCZ Zoltán: Honfoglalás előtti bolgár-török jövevényszavaink Budapest, 1960
- PALOTÁS Márta: Beszédészlelési zavar tükröződése a helyesírásban beszédhibás tanulóknál. In: *Gyermekkori beszédészlelési és beszédmegértési zavarok* (szerk.: Gósy Mária), Budapest, Nikol, 1996. 182–187.
- SIMON Orsolya: Anyanyelvi és idegen nyelvi percepciók működéseinek összefüggései az általános iskolában. In: *Nyelvészet és interdiszciplinaritás II.* (szerk.: Navracsics Judit és Tóth Szergej), Szeged, Veszprém, Generalia, 2004. 437–449.
- SZERB Antal: A varázsló eltöri pálcáját, Budapest Magvető Könyvkiadó, 1961
- ZOLNAI Béla: Az idegen szavak. Budapest, 1922

Kelecsényi László Zoltán

Szállóigék műferdítve

A műfordítás sosem száz százalékos, ezt tudjuk. Azoknak a mondatoknak a magyar nyelvre való áttütelesek azonban, amelyekre tételek, sőt ideológiák épülnek, különösen vigyáznunk kell.

A magyartanár a szöveggyűjteményekben megkapja egy-egy idegen nyelven született alkotás műfordítását, az órán azt mutatja be, azt elemzi. Ha kulcsmondatról van szó, akkor esetleg előbb megnézi az eredetét — és akkor esetenként meglepődik.

Ebben a cikkünkben két félrefordításra szeretnénk felhívni a figyelmet.

I. Az *Ars poetica* fontos sorpárjában (339–340.) HORATIUS alaptételt fogalmaz meg a költészet — általánosítva a művészet — szerepéről:

„Aut prodesse volunt, aut delectare poetae,
aut simul et iucunda et idonea dicere vitae.”

Szó szerint lefordítva: 'vagy valamilyen célt szolgálni vagy gyönyörködtetni akarnak a költők, vagy egyszerre mondani el az élet kellemes és hasznos dolgait.'

HORATIUS a részlet első sorában megkülönbözteti a művészet két fő célját. A kulcsszavak itt:

„prodesse”: 'valamiért lenni, valamihez hozzájárulni, használni',
azaz célt szolgálni, utat mutatni, tanítani;

„delectare”: 'gyönyörködtetni'.

Harmadik változatként pedig — HORATIUS második sora szerint — a műalkotás mindkét szerepet betöltheti (itt az első sor két alapelemét fordított sorrendben ismétli meg a költő, rokon értelmű mellékekvekk). A kulcsszavak itt:

„simul”: 'egyszerre, egyidejűleg';

„iucunda”: 'kellemes';

„idonea”: 'vmire alkalmas, hasznos'.

A leggyakrabban idézett fordítás, MURAKÖZY GYULA közismert áttütelese pedig így szól:

„Szórakozást nyújt vagy használni szeretne a költő,
vagy mi az életben gyönyörű s jó, mondani együtt.”

Ez a fordítás lényegében alakítja át HORATIUS tételét. Az átférférfálás a következőképpen következik be:

1. Az első sorban a műfordító felcseréli a sorrendet, és így a „szórakozás”-t nevezi meg a művészet elsődleges céljaként, csak második helyre teszi a „használni” szerepkört.

2. A „szórakozás”-nak nagyjából megfelel a „iucunda” ('kellemes', HORATIUSnál a második sorban), de a „delectare” ennél több: 'gyönyörködtetni' — és ez sokkal jobban illik az esztétika fogalmkörébe. A „tetszés” érzetnek ugyanis csupán a sekélyesebb változata a „gyönyörködtetés”-hez képest a „kellemesség”, a „szórakozás”. A szórakoztatás szerintünk a művészetnek (a költészetnek) legfeljebb a perifériáján helyezkedik el.

E jelentésmódosító változtatásoknak a súlya tetemesen megnő akkor, ha ennek a nagyon összetartozó sorpárnak csak az első fele hangzik el MURAKÖZI GYULA műfordításából.

HORATIUSnak ez a szállóigévé vált tétele — ha nem alakítjuk át gyökeresen — megadhatná az alapot a IX. évfolyamos középiskolai tanulóknak a művészet mibenlétéről való elgondolkodáshoz, elindíthatja az esztétikai képzést. Ha a tanár jönnek látja, elmondhatja azt is, hogy az itt megnevezett két szerep közül az első (a „célt szolgálni”) az ógörög kultúrában tudatosodott „éthosz”-nemesítés, „paidia”-szolgálat megfelelőjének tekinthető, a második pedig — mint a szépség megjelenítése — PLATÓNnál már szintén eltérően áll, és az ógörög bölcslemben szereplő „hedoné”-val is rokonítható. ARISZTOTELÉSZ pedig már úgy véli, hogy erkölcsi tartalom mellett a mű hatásában helyet kaphat az élvezet is, sőt az egyén érzelmi világa is.

HORATIUS koncepciójának sajátossága: mindkét célt elfogadja (de elsőnek a szolgálatot, a hasznoságot, a tanítást nevezi meg), sőt e két cél egyidejű szolgálatára is képesnek ítéli a művészetet.

MURAKÖZI GYULA fordítása alapján azonban mindez lehetetlen.

A napjainkban a tankönyvpiac átalakul. A még használatban lévő korábbi irodalom-tankönyvek közül PETHŐNÉ NAGY CSILLA 9. évfolyamos tankönyve (Nemzeti Tankönyvkiadó) HORATIUSnak csupán két ódját elemzi, de a fejezet elején, HORATIUS életművének felvázolása után, dicsérendő tudatos-

sággal, egy kérdéssor előtt 12 sort idéz az *Ars poeticából* — BEDE ANNA fordításában — a kritikus sorpárral kezdve:

„Vagy használni akar, vagy tetszeni vágyik az ének,
vagy kidalolni a »kellemes és hasznos« tudományát.”

Az első sor tökéletes!

II. JANUS PANNONIUS *Pannónia dicsérete* címen ismert epigrammáját napjainkig sok millió honfitárunk BERCZELI ANZELM KÁROLY mintegy fél évszázada született műfordításában ismerte meg:

„Eddig Itália földjén termettek csak a könyvek,
S most Pannónia is ontja a szép dalokat.
Sokra becsülnek már, a hazám is büszke lehet rám,
Szellemem egyre dicsőbb, s általa híres e föld!”

Ha azonban megkeressük az eredetit, ezt találjuk a *Laus Pannoniae* cím alatt:

„Quae legerent omnes, quondam dabat Itala tellus,
Nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria; sed tibi maior,
Nobilis ingenio patria facta meo.”

Ha pedig valamennyire kapiskáljuk a latin nyelvet, akkor főleg a második disztichont — és ott is a záró sort — megértve alaposan meglepődünk.

Nyersfordításunk a latinból:

‘Amit mindenki olvasott, régen az itáliai föld adta,
most Pannóniából küldött dalokat olvas.
Nagy bizony számunkra ez a dicsőség, de a tiéd nagyobb,
elismert a tehetségem révén a hazám lett.’

A megdöbbentő átalakítás a harmadik sorban kezdődik: itt JANUS PANNONIUS a saját dicsőségével indít, de a sor végére afölé helyezi Pannóniáét. Az utolsó sorban pedig indokol is: a saját költői képességei a haza dicsőségét szolgálják. BERCZELI ANZELM KÁROLY azonban mellőzi a harmadik sorban az alárendelő fordulatot, ehelyett megragad az öndicséretetnél, és azt fokozva adja JANUS PANNONIUS szájába, és ezt tetézve csengeti ki — erkölcsi érzékünket próbára téve — a negyedik sor frázisát: „szellemem egyre dicsőbb [...]!”.

Az eredeti versben megszólal ugyan a művészi önérzet („magna quidem nobis haec gloria” — ‘nagy bizony a mi dicsőségünk’), de aztán a folytatás egyértelműen a „patria” elsődlegességét hangsúlyozza a személyes „ingenium”-hoz képest; a saját költői tehetség csak eszköz a haza dicsőségének megszületésében. Az utolsó sor a latinban bravúros: a pentameter két hangsúlyos helyén a „nobilis”, illetve a „patria” áll, ezzel is jelezve, mi áll az értékvilág csúcán. Nem a költői én, nem az „ingenio ... meo”. A fordításban viszont a felsorkezdő hangsúlyos szavak: „szellemem” és „általa”...

A latin szöveg szókincese viszonylag egyszerű; poétikai bravúr is kevés van a nagyon tömör és puritán stílusú versben: az alapot képező ellentéteken kívül feltűnhet a szinekdoché („Itala tellus”). BERCZELI ANZELM KÁROLY VERSE metaforákban gazdagabb, a végén kifejezetten szóvirágos. Ha a fordító álszerénységet sejt, az a magánügye, a vers közlésmódját azonban nincs joga megváltoztatni.

A művet átfordító a vers legvégére felkiáltójelet tesz.

Egyetlen érdeme a fordítás utolsó sorának: megvan benne a belső rím, az eredetihez hasonlóan.

Ez a vers tehát eredetileg semmiképpen nem JANUS PANNONIUS dicsérete, hanem egyértelműen Pannóniáé. Mellesleg a címet tekintve jobb, ha a „laus”-t nem a „dicséret”, hanem a „dicsőség” szóval fordítjuk.

A fordítás lóditása pedig messzemenő következtetésekre ragadtathatja a tanárt és a tanítványokat, sőt még a becapható irodalomtörténészeket is: íme JANUS PANNONIUS egy műve, amelyben a reneszánsz értékek közül a hazaszeretet és a művészi önérzet egymás mellett szerepel, sőt ez utóbbi kerekedik felül, felkiáltójellel a kinyilatkoztatás végén!

A műfordítóknak persze nehéz dolguk van, a metrikus versek esetében az időmérték különösen nagy úr. De ne szaladjon el a fordító alól a lóláb, tartson mértéket a jelentés szférájában is. Ha nem találunk jobbat, versmértékbe szedhetjük saját nyersfordításunkat is, folyamatosan szem előtt tartva az eredetit:

Mind, amit olvastak rég, adta Itália földje,
Most Pannónia küld verseket arrafelé.

Nagy bizony a mi dicsőségünk, de nagyobb a Tiéd már,
Mert a Hazám neve lett híres a műveimért.

Vagy a már másutt publikált átültetések közül szerepeltethető a szöveggyűjteményekben HAVASI ATTILA fordítása, a cím nála is **Pannónia dicsősége**:

„Könyvet Itália földje adott mindenkinek egykor,
s most pannon dalokat olvas Itália is.

Fényes hát a dicsőségem, de nagyobb a hazámé -
hirdeti szellememet: hírneves általa lett.”

Csak a „szellemem egyre dicsőbb” frázist felejtjük el...

* * *

A „centíroz” és a „garambol”

Nemrégiben egy társaságban váltott ki kisebb vitát a két szó használata. Helyesebben csak az egyik, a másik esetében gyorsan közmegegyezésre jutottunk. A beszélgetést az indította el, hogy társaságunk egyik tagjának gépkocsija javításra szorult, s mint mondta a kerekeket „centírozni” kellett. Mivel az illető autós szakemberként ment nyugdíjba, meglepett a hibás szóalak, hiszen tudvalévő, hogy csakis a *centrírozás* a helyes, ugyanis a szó nem a *centivel*, hanem a *centrummal* van összefüggésben. Udvariasan kijavítottam ismerősömet, ám ő váltig bizonygatta vélt igazát, mondván, hogy negyven évig dolgozott a szakmában, és a szakemberek közül mindenki a centírozót használta.

Közben a társaság egyik tagja, segítségül hívta okostelefonját, és az ott talált szöveget fel is olvasta. Ebből kiderült, hogy valóban a centíroz a helyes szó, de bizonyos szakmai körökben a *centíroz* hibás szóhasználat járja. Ezek után természetesen eldőlt a vita.

A másik témát az „okostelefonos” személy vetette fel. Arról érdeklődött, hogy a *karambol* vagy a *garambol* szót tartom-e helyesnek. Elmondtam, hogy a köznyelvben a *karambol* használatos, bár ez utóbbit én is egyre gyakrabban hallom. Ez, tehát a *garambol* a kevésbé igényes stílusban használatos. Ismerősünk ezután ismét igénybe vette a segédeszközt, s ennek segítségével megtalálta a helyes szóalakot (*karambol*), ráadásul még magyarázatot is fűztek a hibás *garambol* szóalakhoz. A magyarázat szerint mivel a *k* zöngétlen, az *r* pedig zöngés mássalhangzó, a *garambol* szó zöngés *g*-je mintegy hasonulás eredményeként került a nem hivatalos szóhasználatba. Ezt a magyarázatot elfogadtam. Otthon a szótárakban is megkerestem a *karambol* szó jelentéseit, illetve etimológiáját.

Először az értelmező kéziszótárt lapoztam fel. Itt két jelentést találunk. Elsőként, bizalmas stílusminősítéssel, a járművek összeütközését, a közlekedési balesetet adja meg a szótár, míg a második jelentés egy játékban, a biliárdban használatos, a két golyó összeütközését, illetve a bábuk nélkül játszott biliárdjátékot jelöli meg vele. Ebben a szótárban a *garambol* nem is található meg. A Nyelvművelő kézi szótárban a szó eredetéről következőt olvassuk: „Német (végső soron spanyol) eredetű főnév.” Az itt felsorolt jelentések az értelmező kéziszótáréval egyeznek meg. A szótár, jellegénél fogva, nyelvhelyességi tanácsot is ad: „A népies-vulgáris (*garambol*) ejtés igényes beszédben kerülendő.”

Az Etimológiai szótár (főszerkesztő: Zaicz Gábor) **karambol** szócikkéből megtudjuk, hogy ezt a nemzetközi szót nyelvünkben 1845-ből adatozzuk. A németben például a *Karambol* ’vörös biliárdgolyó’ jelentésben szerepel, de jelenti például a bécsi németben az összeütközést is. Ugyancsak ’vörös biliárdgolyó’ jelentésben szerepel a franciában (*carambole*) és a spanyolban (*carambola*). Ez utóbbiban ’zür-zavar, hazugság’ jelentése is van. Megtudjuk még a következőt is a szóról. Idézem: „A szó a spanyolban jött létre a spanyol *carambola* ’ a <Kelet-Indiában honos> karambolfa gyümölcse’ főnévből. A franciából terjedt el az európai nyelvekben. A magyarba elsősorban a német közvetítette.” Mint látjuk a *karambol* tehát jelentésátvitel következménye.

Visszatérve az említett szópárokra. A *centíroz* szóalak etimológiailag hibás, ezért csakis a *centríroz* szónak van helye. A *karambol* és a *garambol* esetében más a helyzet. Ma még a vulgáris szót nem fogadjuk el, de lehet, hogy majd kiszorítja a *karambol* szót. Én azonban ezt egyáltalán nem tartom kívánatosnak.

Dóra Zoltán

Zimányi Árpád

A nyelvjárások és a nyelvjárásiasság megítélése egyetemisták és főiskolások körében

I. Bevezetés

A dialektológia oktatásának nagy hagyománya van egyetemeinken (Szabó T. 1953, Kálmán 1982, Sebestyén 1982, Imre 1991), és hasonlóan eredményes múltra emlékezhetünk vissza főiskolánk nyelvészeti tanszékének korábbi időszakából (Fekete 1990, 40). A Bologna-típusú (BA–MA) oktatásra való áttéréssel azonban szűkebb órakeret jutott a nyelvjárástani tárgyaknak (Zimányi 2013, 115, 126). Különösen a tanszékünkön igen gazdag szabadon választható kínálat visszafejlesztését fájljajuk (pl. Magyar nyelvjárástörténet, Nyelvjárási szövegek lejegyzése és elemzése).

Több mint három évtizeden keresztül ennek a területnek az elismert művelője volt kollégánk, Bíró Ferenc főiskolai tanár, akinek az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai című sorozat elindítását is köszönhetjük (Bíró 2002). Nem véletlen tehát, hogy erre a jeles alkalomra, a köszöntőkötetbe a nyelvjárásiassággal kapcsolatos témát választottam. Maradva a felsőoktatás területén, olyan attitűdvizsgálatot készítettem, amely főiskolai és egyetemi hallgatók körében a nyelvjárásokkal és a nyelvjárásiassággal szembeni beállítottságot vizsgálja. Ezek fontosságát kellőképpen hangsúlyozza a *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyv is: a fő kutatási területeket bemutatva – az állapotvizsgálat, a szinkrón változásvizsgálat, a kontaktusvizsgálat után – negyedikként szól az attitűdvizsgálatokról. „A nyelvjárások megmaradásának, gyorsabb vagy lassabb visszahúzóadásának, reneszánszának, s az ezzel összefüggő nyelvrendszertani kérdések vizsgálatának fontossága [...] a társadalmi változások folyamányaként mára még

nyilvánvalóbb.” (Kiss szerk. 2001. 67) Az attitűdvizsgálatok már az 1990-es országos anyanyelv- oktatási napokon is szóba kerültek (vö. Fekete i. m.), és az utóbbi két évtizedben több vizsgálat is zajlott ebben a témában (Kontra 1997, Molnár 2002, Bokor 2004).

Eredetileg nagyobb létszámú elsőéves magyar szakos hallgató véleményét kívántam volna meg tudakolni, tehát olyankét, akik nem tanultak sem dialektológiát, sem szociolingvisztikát. De a mostani kezdő évfolyamunk alacsony létszáma miatt be kellett vonni a vizsgálatba nem magyar szakos hallgatókat is, akikkel a Beszédművelés c. tárgy keretében találkozunk. Domonkosi Ágnes kolléganőmmnek köszönhetően pedig egyetemisták adataival is bővült a korpusz: szíves segítségével révén a Károlyi Gáspár Református Egyetem magyar szakos hallgatóinak kitöltött kérdőíveit is feldolgozhattam, így módon is tovább árnyalva a képet.

A felmérésben 2014 szeptembere és 2015 februárja között összesen 79 fő vett részt a következő megoszlásban: 11 elsőéves magyar szakos főiskolai hallgató, 30 elsőéves nem magyar szakos főiskolai hallgató (Eger), 38 másod- és harmadéves egyetemista (Károlyi).

A felmérés előzményének tekinthetjük Kiss Jenő korábbi munkáját (2009), bár magát az elképzelést – és a kérdéssort – attól függetlenül alakítottam ki, szándékosan csak utólag hasonlítotam össze a Magyar Nyelvőr-beli tanulmánnyal. Végül is – részben vagy teljesen – hat kérdés azonos, illetve hasonló, ezzel is további alapot szolgáltatva az összevetéshez, amelyet kontrolladatként az érintett kérdések értékelésének végén ugyancsak feltüntetek.

II. A válaszok értékelése

1. A hallgatók összetétele születési helyük és lakóhelyük szerint

a) Születési hely

	Nagyváros	Kisváros	Falu
Főiskola m.*	7	3	1
Főiskola	12	17	1
Egyetem	28	10	0

* A továbbiakban: Főiskola m. – magyar szakos egri főiskolások; Főiskola – nem magyar szakos egri főiskolások.

b) Lakóhely

	Nagyváros	Kisváros	Falu
Főiskola m.	0	8	3
Főiskola	6	11	13
Egyetem	23	11	4

Ezek az adatok nem csupán felmérésünk szempontjából tanulságosak, hanem arra is rávilágítanak, hogy milyen összetételi különbség van a vidéki főiskola és a fővárosi egyetem hallgatói között. A budapesti egyetem fő vonzáskörzete – mondhatnánk: érthető módon – a főváros, ezért lakhelyük gyanánt közel kétharmaduk a nagyvárost jelölte meg. Feltűnő viszont, hogy az egyetemisták között alig akad falun lakó, míg az egr-i főiskolai hallgatók jóval nagyobb arányban lak-

nak községben. Ennek mélyebb elemzésébe most nem bocsátkozunk, de az árnyaltabb véleményalkotás céljából vizsgálni lehetne, hogy a falun lakók már eredetileg – tehát már szüleik, nagyszüleik révén – is ott laktak-e, vagy valamilyen város közelsége folytán onnan kiköltöztek (pl. anyagi vagy egyéb okok miatt), tehát a községben nem őslakosok. Ez ugyanis nem mindegy, éppen a nyelvvaltozatokkal kapcsolatos tapasztalataik és beállítottságuk miatt.

2. Került-e közvetlen kapcsolatba valamilyen nyelvjárással?

	Igen	Nem
Főiskola m.	4	7
Főiskola	23	7
Egyetem	20	18

A lakóhelyet jelölő adatok birtokában nem meglepőek ezek az arányok. Mutatja a dialektológiai oktatás nehézségét, hogy az egr-i magyar szakos hallgatók kétharmada, a budapesti egyetemisták közel fele nem is került közvetlen kapcsolatba valamilyen nyelvjárással. Ezzel szemben a nem magyar szakos főiskolások háromnegyede igennel válaszolt erre a kérdésre (vö. a lakóhelyül megadott falusi-kisvárosi környezet dominanciáját).

Kontrolladat: a Magyar Nyelvőr-beli vizsgálat budapesti egyetemistákra vonatkozó megállapítása az ELTE 358 hallgatójának válaszában alapul, ezek szerint a budapesti egyetemisták 92%-ának „nincs nyelvjárási háttere” (Kiss 2009, 3).

a) Ha igen, akkor milyen módon, milyen környezetben, kikkel?

A válaszadók többsége a vidéki rokonokat, ismerősöket, iskolatársakat, kollégiumi társakat említi. Többen hivatkoznak arra, hogy találkoztak, kapcsolatban voltak vagy vannak határon túli (a válaszokban megnevezve: felvidéki és erdélyi) magyarokkal. Ezek a válaszok azt valószínűsítik, hogy ily módon csak felszínes benyomásaik lehetnek a nyelvjárási beszédmódról, de legalább van valamilyen tapasztalatuk.

Csak néhányan jelezték hogy nyelvjárási környezetben élnek vagy éltek (a 47 igen válaszból mindössze 5-en). Az egyik válaszadót idézve: *Lakhelyemen mindenki így beszél.* (A továbbiak-

ban az idézeteket kurzíválva és idézőjel nélkül közöljük.) A 2009-es országos felmérés előbbi adatára – a „nyelvjárási háttérre” – visszautalva azonosnak tekinthetjük az arányokat, ha csupán a nyelvjárási környezetben élőköt vesszük figyelembe (47-ből öten, azaz kerekítve 10%).

b) Ha igen, akkor milyennek találta a nyelvjárási beszédet? Miért?

A főiskolai hallgatók a következő szavakkal, kifejezésekkel válaszoltak: *érdekesnek, furcsának – furának – furának, de hozzászórtam – furcsának, de érthetőnek – szokatlannak, idegennek* (kisvárosi) – *viccesnek – régimódinak* (kisvárosi születésű, falun élő válaszadó) – *falusinak, parasztonak* (kisvárosi születésű, falun élő válaszadó) – *érdekesnek egyedinek, megnyugtatónak – lenyűgözőnek – engem nem zavart – szépnek, lakhelyemen mindenki így beszél – szebb, tisztább, érthetőbb, magyarosabb* (kárpátaljai rokonoktól hallja) – *ebben nőtem fel, természetesnek tartom – egy idő után már természetesnek tűnt. Egy válaszadó a jösztök igealak számára furcsa használatát nevezte meg. – Tartalmas fejtegetéssel is találkozhatunk: Csík megyében és Gyimesben tett látogatásaim során volt szerencsém megtapasztalni. Nagyon szépnek, ízesnek, érdekesnek tartom, el tudnám hallgatni bármeddig. Tisztelem őket, a hagyományaikat, amelyek tulajdonképpen a miénk is.*

Némileg különböznek a főiskolások olykor csupán benyomásokat tükröző válaszaitól a budapesti egyetemistákéi. Egyrészt nem elsőévesek, másrészt pedig többen már tanultak dialektológiát és/vagy szociolingvisztikát, ezért a felszínes megállapítások helyett-mellett tartalmasabb megjegyzéseket is tesznek: *szórakoztatónak, érdekesnek, színesnek – érdekesnek, szépnek – szokatlanak – furcsa, de hozzászórtam – izgalmasnak, érdekes-*

nek, de néha zavarónak a nagy különbségek miatt (a másik kérdésre nem-mel válaszolt) – sokkal változatosabb, mint a köznyelv – a tót nyelvjárást idegennek érzem – szívesen tanultam a kifejezéseket – semleges vagyok – ízesnek, belsősegésnek (sic!) – számomra kedves bölcsészhallgatóként – kifejezőnek, világos és színes szófordulatok, jellegzetes intonáció jellemzi.

3. Hallott-e rádióban, televízióban nyelvjárást használó hivatásos beszélőt (riportert, műsorvezetőt, színészt)?

	Igen	Nem
Főiskola m.	10	1
Főiskola	22	8
Egyetem	30	8

a) Ha igen, hogyan értékeli, ha hivatásos beszélő nyelvjárást használ?

	Elfogadja	Elutasítja	Nem válaszolt
Főiskola m.	8	2	1
Főiskola	6	0	24
Egyetem	6	6	26

A felmérésben részt vevők nagy többsége már hallott nyelvjárást használó hivatásos beszélőt a rádióban és a televízióban. Az igen válaszok magas arányán csodálkozhatunk, ugyanis az utóbbi évtizedekben nem jellemző a médiumokban ez a sajátosság. (Korábban viszont jeles szakemberek, rádiós személyiségek váltak népszerűvé tájnyelvi kiejtésüket megőrizve. Mindenekelőtt Lőrincze Lajost említhetjük, aki 1952-től közel négy évtizeden át volt hallható az *Édes anyanyelvünk* című heti műsorában. Erőtelesebb tájnyelviség jellemezte Buga doktort, enyhébb a jogi kérdésekben szakértőként közreműködő Erős Pál kiejtését.) Manapság a rádióban és a televízióban egyaránt szereplő meteorológus enyhe palócos kiejtése már feltűnő jelenség az átlagember számára is – ahogy erre több válaszadó is utalt.

Az igen válaszok ellenére csak kevesen vállalkoztak arra, hogy minősítsék a médiaszereplők nyelvjárásiasságát. A magyar szakos főiskolások

döntő többsége toleráns véleményt adott, ezen belül a nem magyar szakosok egyike sem kifogásolta, de a budapesti egyetemisták közül többen negatívan nyilatkoztak.

Az egyetemisták véleményéből: *érdekesnek – sajnálatosnak – nem odaillőnek – szokatlanak – nem tetszett – jónak – emberközelinek – teljesen pozitívnak.* Egy bővebb válasz: *Első hallásra érdekes, de hamarabb felfigyelek, és tovább is elhallgatom, mint a köznyelvi beszélőt.*

A főiskolások értékeléséből: *Negatívnak, nem tartom előnyösnek, nem volt túl szép. – Elsőre még furcsa, de meg lehet szokni, és a beszélő is kezd egyre magyarosabban beszélni. – Eleinte nevetségesnek találtam, műveletlennek éreztem. – Szerintem még érdekesebbé teszi a műsort. – Egy-két esetben nagyon is jól hangzik. – Szépnek tartom, ez is mutatja a magyar nyelv változatosságát, amire mindenkinek büszkének kéne lenni.*

4. Egyenértékűnek tartja-e a nyelvjárást a köznyelvet?

	Igen	Megszorításokkal igen	Nem	Nem válaszolt
Főiskola m.	5	3	3	0
Főiskola	20	0	7	3
Egyetem	32	2	4	0

A résztvevők döntő többsége egyenértékűnek tartja a nyelvjárást a köznyelvet, a véleményalkotásban nincs lényegi különbség a magyar és a nem magyar szakosok között.

Néhány idézet:

Fontos a nyelvjáráások ápolása, hisz ez gazdagítja a szókincset, de a köznyelvmek és a nyelv-

járásnak is megvannak a sajátos szabályai, milyen körben használhatjuk.

Nem teljesen, a köznyelv mindenki számára érthető, míg a nyelvjárás nehezebb, ezért nyelvi akadályok is létrejöhetnek. De ettől még nem zavaró, és ugyanolyan fontos és értékes.

Nem feltétlenül, mert sok régies, olyan szót használ a köznapi életben, ami már kikopott, nem divatos.

Elméleti szempontból egyenlőnek tartom, gyakorlatilag ha nyelvjárást hallok, számomra mindig archaikus, furcsa. (Ez utóbbi egyetemista válasza, az előzőek főiskolásoktól származó idézetek.)

5. Milyennek tartja a közvélekedést a nyelvjárási beszéddel kapcsolatban?

A főiskolások válaszaik meglehetősen negatív képet tükröznek: az emberek viccesnek tartják – a műveletlenség jelének tartják – sokan kitiltanák a médiából – a legtöbb ember nem tudja értékelni, kigúnyolja – a társadalom kitasztja a nyelvjárást használókat – az emberek többsége nem foglalkozik vele – nem tartják fontosnak, hogy fennmaradjon – rácsodálkoznak, megmosolyogják az emberek – parasztnak titulálják – a társadalom most már elég jó kezeli.

6. Főfigyelt-e arra, hogy a kabarékban, stand-up-okban sajátos szerepe van a nyelvjárási beszédnek?

	Igen	Nem
Főiskola m.	7	4
Főiskola	20	10
Egyetem	32	6

a) Milyennek látja a nyelvjárási beszéd alkalmazását a kabarékban, stand-up-okban?

Magam ezt igen lényeges területnek vélem, és hipotézisem próbája gyanánt tettem föl ezt a két kérdést. Feltételezésem annyiban bizonyosodott, hogy a fiatalok többsége számára is nyilvánvaló, hogy ebben a műfajban sajátos szerep jut a nyelvjárási beszédnek, hiszen összességében több mint kétharmaduk nyilatkozott így (l. a táblázat adatait). A kifejtő kérdésre adott válaszaik előtt következtek korábban megfogalmazott véleményem, amelyből kiderül, hogy meglátásom szerint ebben a műfajban igen gyakran negatív képet festenek a nyelvjárási beszédről. A közszolgálati rádió 2010. szilveszteri kabaréjának több magán-számában és jelenetében meglepően sokszor kerültek elő a nyelvhasználat kérdései: húsz műsor-szám közül kilenc hozható összefüggésbe valamilyen nyelvi, nyelvjárási jelenséggel. Akkor a kö-

Az iskolázatlanságot, műveletlenséget szimbolizálja, szívesebben hiszünk olyannak, aki az elfogadott köznyelvet alkalmazza.

Hasonlóan negatív kicsengésűek az egyetemisták válasza is: teljesen változó a megítélés – két erős pártra szakad a vélekedés – erős negativitás jellemzi – ritka a pozitív vélemény – mindenképpen negatív, általában a parasztkra jellemző – stigmatizálják (5 válaszban szerepel) – diszkriminálják – a képzetlenséggel azonosítják – alacsonyabb rendűnek tartják – az iskolában igyekeznek leszoktatni róla.

Két hosszabb válasz: Néhol barátságosnak, néhol kirekesztőnek, gúnyosnak. Ennek oka lehet például a távolság, a média hatása, a tudatlanság.

Egy rövid kutatás keretében meggyőződhettem, hogy a középosztálybeli kisvárosi emberek túlnyomó többsége igen erősen lenézi.

Kontrolladát. A Magyar Nyelvőr-beli felmérés konkrétan fogalmazza meg a kérdést: „Élnek ma is tévképzetek a nyelvjárásokról a magyar társadalomban?” A válaszadók 81%-a szerint igen (műveletlen, hibás, durva, elavult beszédmód), 17%-a nem hallott ilyenekről, 2%-a szerint nem élnek tévképzetek (Kiss 2009, 5).

vetkezőképpen értékeltem az elhangzottakat: „Már csak gyakorisága miatt is érdemes figyelni erre az értékítéletet tükröző eljárásra, amely a városi ember szemszögéből téves beállításban látja és látatja a nyelvjárásiasságot. Az utóbbi néhány évtizedben vált meghatározóvá ez a szemlélet, míg az 1980-as évek előtti kabarék számai főként a helyzetkomikumra építettek, és mentesek voltak a bántó, nyelvileg megalázó kitételektől. Pedig akkor még nem létezett a politikailag korrekt nyelvhasználat fogalma, amely a mások érzékenységét nem sértő nyelvi megoldásokat követeli meg. Szembetűnő jelenség, hogy a szokásostól eltérő beszédsajátosságok és a köznyelvitől különböző ejtőmód a hanggal történő ábrázolás, személyiségrajz legalapvetőbb eszköze. Több formájával találkoztunk [...] Előszeretettel alkalmazták a tájnyelvi ejtőmódot. Ez önmagában nem lenne baj, ám szinte kivétel nélkül a megbélyegzés eszközeként a nevelés, buta, művelet-

len ember jellemzését szolgálja. Néhány évtizeddel ezelőtt sokkal toleránsabb volt a közvélemény a nyelvjárásban beszélőkkel szemben, és a nyilvánosság előtt sem kellett szégyellniük beszédmódjukat.” (Zimányi 2011)

Ezzel szemben a felmérésben részt vevők többsége nem érezte bántónak a nyelvjárásiaságot. A magyar szakos főiskolások véleményéből: *nagyban hozzájárul a komikumhoz – beszédhibaként parodizálják – humoros, nem bántó jellegű – még viccesebbé teszi a tréfát.*

A nem magyar szakos főiskolások válaszaiból: *semmi baj, ha parodizálják – a vicces, nevetséges helyzetek kiemelésére – életszerűbbé teszi az előadást – vicces elemként használják, része az előadásmódnak – sokan viccesnek tartják, de általában a butaság szimbólumának szánják – vicces hatást tesz – aranyosnak, viccesnek találok, megvan a maga hangulata – nem degradáló, hanem humorforrás, ha vidéki környezetet akar bemutatni – pozitív irányból közelítik meg – azt akarja elérni, hogy kinevessék őket – a parodizálás célját szolgálja, humoros – olykor vicces, olykor sértő – vidéki hangulat megteremtésére – színesnek, szórakoztatónak találok.*

A budapesti egyetemisták meglátása viszont

némileg különbözik az eddigiektől, többen kritikát fogalmaznak meg: *bizonyos mértékig vicces, eltúlozva azonban idegesítő – a fizikai munkát végző embereket személyesítik meg – jól mulat, aki felismeri a sajátját, önirónia – viccforrásként – felháborítónak, hogy mindig pejoratívan jelennek meg a nyelvjárások – erőltetettnek: nem hinném, hogy egy nyelvjárást beszélő tényleg így beszél – mulattatóan hat, mint az idegen akcentus – többségben vannak az izléses viccek, nem hinném, hogy sértő – szórakoztató, nincs más szerepe – a humor része, hogy kiparodizálják a nyelvjárásban beszélő embereket is, nem sértő, hanem vicces – viccessé teszi az előadást, de néha sztereotípiákat alkalmaz – tovább erősíti a stigmatizálást – nem kigúnyolják a nyelvjárást (sic!) – nem a beszélőket figurázza ki, hanem megteremti a humoros közeget – jó forrása a humornak – bizonyos előadók beszédében pont a nyelvjárás az érdekes – általában negatív sztereotípiák kapcsolódnak hozzá.*

Sokan tehát a humor és a vicc kategóriájába sorolják a kabarékban megjelenő nyelvjárásiaságot, ez pedig az ítéletalkotás árnyalt voltáról, mélységéről – pontosabban azok hiányáról – árulkodik. (A stigmatizáltságról vö. Kiss szerk. 2001., 47.)

7. Jelentenek-e a nyelvjárások nyelvi-kommunikációs akadályt a magyar anyanyelvűek kapcsolatában?

	Igen	Nem
Főiskola m.	6	5
Főiskola	22	8
Egyetem	16	21

Figyelemre méltó, hogy a magyar szakos főiskolások több mint fele, a nem magyar szakos főiskolások közel háromnegyede igenlő választ adott, míg az egyetemistáknak csupán 40%-a vélekedett így. Az utóbbiban közrejátszhatott kellő tájékozottságuk, mivel többségük már tanult dialektológiát és/vagy szociolingvisztikát.

a) Ha igen, akkor milyen akadályt jelentenek?

Néhány válasz: *A szókincs és a kiejtés különbsége miatt nehéz a kölcsönös megértés, egy személy beilleszkedését gátolják a csoportba. Ha gyors a beszédtempó – szélsőséges esetben fordulhatnak elő megértési nehézségek. – Rosszalló véleményt formálunk az illetőről, esetleg kikerüljük a társaságban. – A nyelvjárásban beszélők elhelyezkedése kommunikációs munkakörökben szinte lehetetlen.*

Kontrolladat: az e kérdésre válaszolók több mint fele szerint jelenthetnek, 31%-uk szerint

nem jelentenek, 15%-uk szerint jelentenek. A felmérésben részt vevők harmada nem válaszolt (Kiss 2009, 7).

8. Milyen nyelvjárási jelenségeket ismer?

Ennek a kérdés nem bizonyult egyértelműnek: kétféleképpen értelmezték. A válaszadók többsége pusztán a közismert nyelvjárástípusokat közül sorolt fel néhányat, kisebb részük nevezett meg konkrét nyelvjárási jelenségeket. Az utóbbi az egyetemistákra jellemző, akik már tanultak dialektológiát.

A magyar szakos főiskolások közül heten a palóc, négyen a szegedi, ketten-ketten a székely és a csángó nyelvjárást nevezték meg, egy-egy fő a jász és a szláv dialektusra utalt.

A nem magyar szakos főiskolások válaszaiból: *palóc (8), szegedi (5) szögedi (1), székely (5), matyó (1), cigány (1), falusi (1) dialektus. Ezeken kívül a következő fogalmakat nevezték meg: kevertnyelvűség – ragozási különbségek – hangi*

(sic!) elváltozások – sok ly betűt használnak (sic!) – zacsckó, zacskó helyett.

Az egyetemi hallgatók válaszaiból: *palóc* (5), *székely* (5), *csángó* (4), *erdélyi* (3), *borsodi* (1) dialektus. Nyelvjárási sajátosságok: *érdekes, elavult szóhasználat – kiejtés* (4) – *zárt nyílt hangok* (sic!) – *i-zés* (4) – *ö-zés* (5) – *sz-ezés* – *zárt ë* –

nákolás (3) – *szóhasználat* (2) – *megnyomják a t betűt* – *erős t* – *hűtő ejtő mód* hűtő helyett – *hangok egyéni használata* – *diftongusok* – *ö, á nyomatékosabb* (√) – *ö, á túlsúlya* (√) – *egyes magánhangzók többszöri alkalmazása* (√).

(√) = nem tanult dialektológiát

9. Véleménye szerint Magyarország lakosságának hány százaléka beszél nyelvjárásban?

	%
Főiskola m.	30
Főiskola	30
Egyetem	48

A jelzett átlagokon belül a szélső értékek: magyar szakos főiskolások 7%, 10%, 70%, nem magyar szakos főiskolások 10% (3), 75%, egyetemi hallgatók 5%, 80% (2), 100%.

Kontrolladat: a Magyar Nyelvőr adatai szerint az 50% fölötti becslések vannak többségben, igaz, a felmérésben részt vevők fele erre a kérdésre nem válaszolt. A szélső értékek a jelen vizsgálatnál azonos módon szóródnak (Kiss 2009, 3).

10. Van-e jövőjük a nyelvjárásoknak?

	Van	Nincs	Bizonytalan	Nem válaszolt
Főiskola m.	6	5		
Főiskola	15	11	4	
Egyetem	14	8	13	3
– tanult	5	4	11	1
– nem tanult	9	4	2	2

A főiskolások mintegy fele optimista, másik fele viszont határozottan borúlátó. Bizonytalan választ csak néhányan adtak.

Az egyetemisták eredményeit tovább árnyalhatjuk, ha elkülönítjük a dialektológiát már tanult és a tárgyat még nem tanult hallgatók válaszait. Akik még nem tanultak dialektológiát, bátrabban mertek pozitív választ adni, amíg a tárgyat már elvégzett hallgatók jellemzően bizonytalanok, azaz többféle szempontot egymás mellé állítva, nem vállalkoznak egyértelmű jóslásra.

Az egyetemi hallgatók válaszaiból:

Kell lenniük, elvégre a nyelvjárásokban él tovább a magyar kultúra egy része.

Nincs, mert a nyelvjárási beszélők kihalnak, a fiatalok átveszik a köznyelvet, és nem fogják továbbadni leszármazottaiknak a nyelvjárást.

Ez kizárólag a politika jövőjétől és a nyelv-művelés tézisfelállításától függ.

A főiskolások többsége csak rövid választ

(igen, nem) adott, véleményt, indoklást csak néhányan írtak, közülük egy idézet: *Ha a média továbbra is befolyásolja a fiatalokat, akkor nincs.*

Az egyetemi hallgatótól származó iménti első idézetünk erősen emlékeztet a *Magyar dialektológia* című tankönyvben a nyelvjárások elsődleges szerepkörét bemutató fejezet 3. pontjához: „A nyelvjárások a helyi kultúrát hordozzák, illetőleg a helyi kultúra újratereztésének eszközei” (Kiss szerk. 2001, 51–52). A hallgatók válaszai mellé téve ugyaninnen érdemes kiemelni a nyelvjárások jövőjéről valló fontos megállapítást: „Magyarországon a fő kérdés az, hogyan alakul a nyelvjárási beszélőknek a köznyelvhez és saját nyelvjárásukhoz való viszonya. A nyelvjárások jövőjét ugyanis nagyrészt a nyelvjárási beszélők attitűdje fogja meghatározni.” (Uo. 67)

Kontrolladat: a korábbi vizsgálat adatai szerint a válaszadók 16–33% nyilatkozott derülátóan (Kiss 2009, 7).

11. Általános és középiskolai tanulmányai során foglalkoztak-e a nyelvjárásokkal?

	Igen	Nem
Főiskola m.	10	1
Főiskola	19	11
Egyetem	16	22

A három csoport válaszai lényegesen elütnek egymástól: a magyar szakos főiskolások szinte egyöntetűen igennel feleltek, a nem magyar szakos főiskolások kétharmada is pozitív választ adott. Ezzel szemben az egyetemistáknak csupán 40%-a emlékezett úgy, hogy korábban is már tanult valamit erről a témáról.

Vajon mivel magyarázható ezt a markáns különbség? Talán azzal, hogy a vidéki főiskolások nagyobb arányban éltek nyelvjárási környezetben, korábban is már találkozhattak és – a 2. kérdésre adott válaszuk tanúsága szerint – találkoztak is nyelvjárási beszélővel. Ez a budapesti egyetemisták esetében kevésbé gyakori jelenség volt. Ennek következtében az utóbbiak kevésbé figyeltek fel a tájnyelviségre, illetőleg a fővárosi vagy nagyvárosi iskolában valóban nem tértek ki erre a témára, amíg ez vidéken sokkal kézenfekvőbb lehetett. Mindenesetre a 2. és a 11. kérdésekre adott válaszok ebből a szempontból koherens módon összefüggnek.

III. Összegezés

A gondolatébresztő válaszok értékelésekor érdemes figyelembe venni azt, hogy a mai felnőtt társadalom legfiatalabb tagjairól van szó, az 1990-es évek közepén született, ma 20 év körüli korosztályról. Beállítottságuk, viszonyulások meghatározó lesz életük következő szakaszában, ezért nem mindegy, hogy milyen tájékozottsággal bocsátja ki a jövő magyartanárait a felsőoktatás. A szociolingvisztikai alapok érvényesítésével a kívánt irányban befolyásolhatjuk nyelvszemléletüket. Az új, osztatlan tanárképzésben önálló diszciplínaként csupán egyetlen tárgy képviseli ezt a területet: mind a négy + egy éves, mind az öt + egy éves képzési formában az úgynevezett „közös képzési szakasz”-ban, azaz az első három évben, a *Nyelv és társadalom* ismeretkörén belül mindössze egyetlen szó utal a dialektológiára. Ez azonban nem zárja ki, hogy más kurzusokon belül ne érintsük a nyelvjárásokat (KKK 18, 22).

Irodalom

- Bíró Ferenc 2002. *Nyelvi-tipológiai vizsgálatok Körösladány helynévrendszerében*. Az Eszterházy Károly Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai I. EKF BTK, Eger.
- Bokor József 2004. A nyelvi attitűdök néhány összefüggése a Muravidéken. In: *Emberközpontúság a magyar nyelv oktatásában és kutatásában*. A Berzsényi Dániel Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai VI. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttman Miklós. Szombathely. 24–28.
- Fekete Péter 1990. „...A nyelv annál tökéletesebb s elkészültebb, minél több mértékével bír a sokszínűségnek”. In: *Az anyanyelv értékrendje és az iskola*. Szerk. Fekete Péter és V. Raisz Rózsa. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 189. sz. Budapest. 38–41.
- Guttman Miklós 2005. *Anyanyelv, dialektus, kétnyelvűség, oktatás*. Bibliotheca Slavica Savariensis IX. Szombathely.
- Imre Samu 1991. A Csüry-iskola. In: *Tanulmányok a magyar nyelvtudomány történetének témaköréből*. Szerk. Kiss Jenő, Szűcs László. Akadémiai Kiadó, Budapest, 298–306.
- Kálmán Béla 1982. A nyelvjárástudomány eredményeinek felhasználása az iskolában. *Magyar Nyelvőr* 191–199.
- Kiss Jenő szerk. 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Kiss Jenő 2009. A nyelvjárások és a dialektológiaoktatás Kárpát-medencei magyar szakos hallgatók szemével. *Magyar Nyelvőr* 1–14.
- Kontra Miklós 1997. Hol beszélnek legszebben és legesélyesebben magyarul? *Magyar Nyelv* 224–232.
- Molnár Zoltán Miklós 2002. Mai dialektológiai vonatkozású vizsgálati lehetőségekről. In: *IV. dialektológiai szimpozion*. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán, Guttman Miklós. A Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének Kiadványai V. Szombathely. 193–199.
- Sebestyén Árpád 1982. Oktassunk-e nyelvjárást az egyetemen? In: *Dialektológiai szimpozion*. VEAB Értesítő. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán. MTA Veszprémi Akadémiai Bizottsága, Veszprém.
- Szabó József 1996. A nyelvjárások helye és szerepe az iskolai oktatásban. In: *Iskolakultúra*. 1. sz. 67–74.
- Szabó T. Attila 1953. A kolozsvári magyar egyetem munkaközösségének nyelvöldrajzi kutatásai a moldvai csángók körében. *Magyar Nyelv* 508–514.
- Zimányi Árpád 2011. Nyelvi beállítottság és értékítélet a kabarában. In: *Édes Anyanyelvünk* 2. 3.
- Zimányi Árpád 2013. Nyelvészeti tantárgyaink rendszere az alap- és mesterképzésben. In: *Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei XL. Tanulmányok a magyar nyelvről*. Szerk. Eöry Vilma. Liceum Kiadó, Eger, 111–126.

Forrás

KKK = Az osztatlan tanári szakképzetségek képzési és kimeneti követelményei. www.nefmi.gov.hu

A cikk első közlése: Kalcsó Gyula (szerk.) *Az Eszterházy Károly Főiskola Tudományos Közleményei XLII. Tanulmányok a magyar nyelvről*. Liceum Kiadó, Eger, 2015. 233–244.

H. Tóth István

Hozzájárulás a *hangsúly* tanításához

Ismérvék – háttér-információk a hangsúlyról

Mi a hangsúly? A beszédben egy-egy szótagnak a környezőkhöz képest nagyobb hangerővel, emeltebb hangszínnel vagy hosszabb időtartammal történő kiejtését, ezáltal kiemelését nevezzük hangsúlynak.

A helyes hangsúlyozás szerteágazó törvényszerűségeit nehéz egyszerű szabályokba foglalnunk. Az elemi iskoláztatásban például arra szorítkozhatunk, hogy gyakorlás közben néhány alapvető tudatosítunk. Ezek közül a legfontosabb, a legismertebb: **a magyar nyelvben a szó főhangsúlyos helye az első szótag**; a harmadik, az ötödik, valamint az összetett szó utótagjának első szótagja mellékhangsúlyt kaphat, nevezetesen *asztal, táská, íróasztal, villanykörte* stb. Ha rangsort állítunk fel, akkor **a főhangsúly erősebb nyomatékot kap** (jele: =), míg **a mellékhangsúly gyengítettet** (jele: —).

A főhangsúly érzelmi vagy ritmikai okokból **eltolódhat**, például: *Megírtatok?!, Óriási!* stb.

A hangsúly a mondatban él, abban tölt be tájékoztató, felhívó és/vagy befolyásoló szerepet. A beszélő – szándékának megfelelően – a mondaton belül elkülöníthet **szóhangsúlyt, szakaszhangsúlyt, mondathangsúlyt és szólamhangsúlyt**. Egy vagy több hangsúlyozási szakaszból áll a szólam. Egy főhangsúlyal, egyetlen levegővel, megszakítás nélkül ejtjük ki, hiszen szoros értelmi-érzelmi egységről van szó. A mondatban csak azt a mondatrészt (másképpen: szót) hangsúlyozzuk, amelyik fontos a közlemény szempontjából. Ezt a kommunikációs helyzetet, a szövegösszefüggés és a mondat értelme dönti el. A magyar hangsúly így egy nagyobb egységre, a szakaszra terjed, ezért beszélünk szakaszhangsúlyról. A legfontosabb szakaszt a mondathangsúlyal nyomatékosítjuk.

A szakirodalom tartalma alapján is megkülönbözteti a hangsúlyokat, így beszélhetünk **értelmi, érzelmi, ritmikai, történeti hangsúlyokról**.

A helyes hangsúlyozás tanításának, gyakoroltatásának legtermészetesebb környezetét az **olvasástechnikai tréningek** adják.

Követelmények – normaalkalmazás a hangsúlyal kapcsolatban

- A) A hangsúlytanítást mindig kapcsoljuk össze az olvasástanítással, az olvasásfejlesztést szolgáló feladatokkal! Következetes mintaadással érzékeltessük a tanulókkal, hogyan kell hangerőtöbblettel hangsúlyozni! Hangsúlyáthelyező tréningeket is végeztessünk, ezáltal eredményesebb lesz a kontextusismeret!
- B) A szinte semmit sem hangsúlyozó gyermekekkel a nyomatékos szavak előtt tartassunk szünetet, hogy erőt gyűjthessenek a hangsúlyok érzékeltetésére!
- C) Rendszeresen hívjuk fel tanítványaink figyelmét arra, hogy a hangsúlyal a mondatok közötti összefüggés megértését is segíthetjük! Végeztessünk ilyen gyakorlatokat a szövegbe foglalt információ biztonságosabb kiemelése érdekében!
- D) Meg kell követelnünk a kérdő névmások és a kérdő határozószók nyomatékolását. Ügyeljenek a névelők, a névutók és a kötőszók – általában – hangsúlytalan ejtésére!

Módszerek – javaslatok a hangsúlyal kapcsolatban

A hangsúlygyakorlatok végeztetésekor a pedagógus helyes, normakövető mintaadása elengedhetetlen. Érzékeltetnünk kell a gyermekekkel, hogy a kiemelés hangerőtöbblettel érjük el. Kezdetben a lényeges, a kiemelendő, az új információkat hordozó kifejezéseket utánmondással jelöl(het)jük, majd az olvasástanulóval párhuzamosan az alapvető jeleket alkalmazva a tanulók tűntetik fel a hangsúlyozandókat.

Amikor **egyszerű hangsúlygyakorlatokat** indíthatunk, tudnunk kell, hogy a névelőt hangsúlytalanul ejtjük. A hangsúlyáthelyező gyakorlatokkal a szórendcsere szerepére is felhívhatjuk tanítványaink figyelmét.

- a) Mondjuk osztályunk névsorát! Mindig a vezetékneveket hangsúlyozzátok!
 b) Hallgassatok meg engem! Szókapcsolatokat mondok nektek. Az első tagot nagyobb nyomatékkal fogom ejteni. Ismételjétek pontosan úgy, ahogy tőlem hallottátok!

leckét ír — a gyerek táskája — rádiót hallgat

= — = = —

a tulipán szirma — az okos nyúl — a kenyér héja

— = = — — =

Figyeljétek meg a következő szokásmondatok hangsúlyozását!

Jó reggelt kívánok!

= —

Köszönöm szépen a segítséget!

= —

Üdvözöllek névnapod alkalmából!

— =

Az **összetett hangsúlygyakorlatok** a szókincs gyarapítását és a hangerőváltást is szolgálhatják, sőt a tempóváltás gyakoroltatását szintén segíthetik. Nemcsak a feladat utasító, előíró részét kell következetesen (évfolyamról évfolyamra) értelmeznünk, hanem a példákat is.

A betűt tévesztő, a szótagokat felcserélő és a lassú tempóban olvasók hangsúlyelhelyezése, valamint hangsúlyalkalmazása esetleges. Ezért kell az olvasástanítással párhuzamosan végeznünk a kiejtéstanítást.

Előfordul, hogy a már olvasni tudó – de még bizonytalanzkodó – gyermekek nem találják a szakaszhangsúlyt, ezért a tagoló szüneteket is helytelenül alkalmazzák.

Olvassátok el a közmondásokat, szólásokat! Állapítsátok meg a szólamhatárokat! Mondjátok meg, hogy melyik szón van a hangsúly! Felolvasáskor érzékeltessétek a szólamhatárokat

- a) hangsúllyal,
 b) beszédsszünettel!

Itt a kezem, nem disznóláb.

= =

Elsúsúzott egy narancshéjon.

— =

Ártatlan, mint a ma született bárány.

= —

Kecskére bízta a káposztát.

Szegény, mint a templom egere.

Aki másnak vermet ás, maga esik bele.

Olvassátok fel a szókapcsolatokat! Ügyeljétek:

- a) a helyes hangsúlyra;
 b) az időtartamra;
 c) az artikulációra!

csatát nyer beleegyezően bölint ráérősen ballag

= — = — = —

állja a fogadást ímmel-ámmal dolgozik hegyezi a fülét

= — = — = —

Emeljétek ki hangsúllyal a cselekvés

- a) helyét;
- b) idejét;
- c) eszközét!

a kerek erdő négy sarkánál;
ma is ott röpdösnek a vár fölött;
még ma is él;
elkapta a hálójával;
a rézhegyeken is túl éldegélt;
felserkent kakasszóra;
éppen jókor érkezéteél;
söprüvel támogatta

A kiejtéstanítás a mindennapi kapcsolatteremtést és annak működését szolgálja. Éppen ezért, amikor szövegek segítségével kondicionáljuk a gyermekek beszédkulturáját, mindig győződjünk meg arról, hogy értik-e tanítványaink a szövegösszefüggést, így ellenőrizhetjük beállítódásukat mind a feladathoz, mind az információhoz. E nélkül pontatlanul, illetőleg nem tudatosan fognak hangsúlyozni. Lássunk *szöveges hangsúlygyakorlatokat!*

Ismerkedjünk ilyen és hasonló jelrendszerekkel! Természetesen a szövegek itt bemutatott „kottázása” csak egyfajta, és nem kizárólagos értelmezést jelent. Vétessük észre a gyermekekkel, hogy felolvasáskor – szövegtolmácsoláskor – ott is megállhatnak, ahol nincs írásjel, de a hangsúlyfajták megengedik a szünettartást.

Tolmácsoljátok a jelölésnek megfelelően helyes hangsúlyozással ezeket a szövegeket! Ügyeljenek a ritmusra és az artikulációra!

Nagy László: *Balatonparton*

Balatonparton
=
a nádi világban
—
megbújtam egyszer,
=
s csodaszépet láttam: (...)
=

***A nagyravágyó béka* (Heltai Gáspár nyomán)**

Egy kövér ökör legelt a szép, zöld pásziton. ! Láta ezt a béka. Magában mondani kezdte: !
=
Bizony szép és nagy állat ez. || Ha visszatartom a lélegzetem és felfújom magam, || én is
=
lehetek ekkora. (...) – *Megjegyzés:* A || a szünettartásra hívja fel a figyelmet.

Bővíthető, formálható példatár a hangsúllyal kapcsolatban

1. Olvassátok el némán a szójegyzék szavait! Készüljete fel a helyes hangsúllyal történő felolvasásra! Mutassátok be a kijelölt szócsoportot!
 - a) Anna, Ágnes, Attila, Gergely, Emma, Mihály, Annamária, Márton Ferenc, Bernadett, Levente, Zsuzsanna;
 - b) cipóbolt, kenyérüzlet, hálószővő, hőemberépítő, meggyaszaló, ceruzahegyező, osztálylétszám

2. Készüljetek fel a szókapcsolatok helyes nyomatókkal való felolvasására! Olvassátok először halkán, majd középhangerővel a szókapcsolatokat a jelöléseiknek megfelelően!

- a) csalóka idő, nyílik a hóvirág, fagy van, csúszós út, visszatérnek a fecskék, duzzadó rügyek, hosszabb nappalok;
b) villás farkú; békát, halat eszik; nagy testű; kéményre rakja fészket; fészke az eresz alatt van; kedvenc eledele a bogár és a légy

3. Alkalmaztátok a hangsúlyjeleket felolvasás közben!

- a) Ha fekete a karácsony, fehér húsvét lesz. Nem eszi meg a kutya a telet. Fényesen ragyognak a csillagok: kinn hál az idő. Hogyha fénylik Vince, megtelik a pince. Mátyás ront, ha talál, ha nem talál, csinál. Sándor, József, Benedek, zsákban hozzák a meletet. Délről derül, bocskor merül.

b) Hágcsón hágtam,
lépcsőn léptem,
aranygyűrűm
elvesztettem,
hold letette,
nap felvette,
kebelébe
eresztette... (<i>a harmat</i>) | c) Föld alatt van a feje,
föld fölött a lába,
kinn tanyázik a kertben
nyáron fejen állva,
ősszel pedig úgy jön be
hozzánk a konyhába:
nem hozza csak a fejét,
s kint maradt a lába. (<i>a hangya</i>) |
|--|--|

4. Olvassátok ezeket a népköltéseket helyes nyomatókkal, középhangerővel és a megfelelő időtartam alkalmazásával!

Itatja az egereket. Nagy kő esett le a szívéről. Nem látja a fától az erdőt. Megtanít kesztyűbe dudálni. Kiugratja a nyulat a bokorból. Ludas a dologban. Addig nyújtózkodj, ameddig a takaród ér!

5. Hol és miért alkalmaztok nagyobb vagy csökkentett nyomatókat? Olvassátok fel a találós kérdéseket az érthetőséget nem zavaró artikulációval először halkán, azután középhangerőn!
Melyik ló tud repülni?

Ágadzik, bogadzik, mégsem leveledzik. Mi az?

Melyik ló jár iskolába?

Négy atyafi lakik egy kis kerek házban, annak is négy kis szobájában. Mi az?

Melyik ló örül, ha kilógatják az ablakon?

Tiszta fehér születésem, lucskos, sáros temetésem. Mi az?

Tavasszal kap levelet, s ősszel küld csak választ, de nem egyet, nem is kettőt, hanem sok-sok százat. Mi az?

6. Csanádi Imre: *Hónap-soroló*

Új év, új év,
Újlesztendő!
Hány csemetéd van?
Tizenkettő!

Jégen járó Január,
fagyot fújó Február,
rügymozdító Március,
Április füttyös, fiús,

virághabos víg Május,
kalász-konyító Június,
kasza-suhintó Július,
aranyat izzó Augusztus,
szőlőszagú Szeptember,
levelet ontó Október,
kődnevelő November,
deres-darás December.

- a) Készüljetek a helyes hangsúllyal való felolvasásra, ezért jelöljétek a hangsúlyokat a tanult jeleket alkalmazva!
b) Mutassátok be helyes hangsúlyozással ezt a szemelvényt!

7. Lássátok el a következő szómagyarázatokat hangsúlyjelekkel, majd olvassatok hangosan!

a) *Farsang*

A háromkirályok napjától (január 6-ától) hamvazószerdáig tartó időszak, amelyhez sok alakoskodó, álarcos, jelmezes szokás kapcsolódik.

b) *Kövércsütörtök*

A farsangvasárnap előtti csütörtök, a farsang farkán kezdődő mulatozások első napja. A legények muzsikuskokkal végigjárják a falut, és a lányos házak előtt táncolnak egyet, így hívogatják a farsangvasárnapi mulatozásba a vendégeket, főképpen az ifjakat.

c) *Farsang farka*

A farsangi időszak vége: farsangvasárnap, farsanghétfő, húshagyókedd. Ekkor vannak a legnagyobb, leghangulatosabb mulatozások.

8. Tanulmányozzátok a húsvéti tojásfestéről szóló leírást! Olvassátok fel az alábbi tájékoztató szövegművet a beszédhangok helyes időtartamát megtartva és a hangsúlyozásról gyakoroltak alkalmazásával!

Bizonyos településeken Gergely napján, vagyis március 12-én kezdik az „írókázás”-t a mátkájukat váró leányok.

A húsvéti tojást többféleképpen hímezték, írták, festették, azaz díszítették. A díszítést karcolással – írással –, illetőleg a tojás hagymalevélbe burkolásával végezték, aminek az erezte festék után különleges mintát hagyott a tojáson. A hagymalevelet így színezésre is fel tudták használni. Igen elterjedt módszer még az is, hogy olvasztott viasszal írják rá a tojásra a mintát. Amikor a viasz megfagy rajta, megfőzik a tojást, aztán letörlik róla. A viasz által védett minta megmarad, a tojás pedig piros lesz, ha ilyen színű levélben főzzük.

A húsvéti tojást a hagyomány szerelmi ajándéknak tekinti.

9. Kányádi Sándor: *Kék kikerics a határ*

Kék kikerics a határ,
s a mogyoróbarka
akkorára nőtt, akár
a mókus farka.

Fényes, magas lett az ég,
sugarakkal pántos.
Színes szappanbuborék
s fakó levél szálldos.

Hús csillagok fényeit
őrzi már a harmat:
itt van az ősz, érkezik
s mindent betakargat.

a) Jelöljétek a tanult jelekkel a hangsúlyokat!

b) Olvassátok fel a jelzéseiteknek megfelelően a Kányádi-vers szövegét!

c) Vegyetek pótlevegőt a második szakasz után!

d) Halkan, puha szájmozgással olvassatok!

10. Hol alkalmaztok főhangsúlyt, hol mellékhangsúlyt? Ügyeljete a beszédhangok pontos időtartamára is!

Kutya itt, kutya ott

A barátom kapott az anyukájától egy pulit. Deszkából barkácsoltak neki házikót. Egy régi szőnyegből készítették el a fekhelyét. Sokat beszélgetünk Talpasról – így hívják a barátom puliját –, hiszen én is szeretnék egy hasonló kiskutyát.

11. Keressétek meg és jelöljétek a megfelelő jelekkel az adott olvasmány¹ minden mondatában azt a szót, amelyiket nagyobb nyomatékkal kell ejtenetek! Olvassátok fel a helyes jeleknek megfelelően az adott történetet! Gondoljatok a levegővételi helyek kijelölésére és megtartására!

a) *Az első lépések és az első ugrások*

A kiskacsák alig egy napja születtek meg, s máris a kis tó vízpartja felé igyekeznek anyjuk, a vadkacsa kíséretében. Milyen mulatságosak ezek az apró jószágok! Úszóhátyás lábaikkal hullá-

¹ Forrás: Anne-Marie Dalmais – Annie Bonhomme: *366 és négy történet a természetről*

mozva, bizonytalan, óvatos, kis lépésekben követik a vadkacsát, ide-oda dülöngélnek. S lám, amint elérik a partot, a legcsekélyebb habozás nélkül, placcs! Valamennyien beugranak a vízbe! És csodák csodája: mindenféle oktatás és bemutató nélkül is biztonsággal úsznak. Kész úszóbajnokok!

b) *Mi az a szárnytükör?*

Vajon milyen a vadkacsa szárnytükre? Biztosan nem olyan, amelyben nézegeti magát! A vadkacsa szárnytükre szárnyának az áttetsző és szivárványszínű része, amely sok apró tollból áll, és a legjobban akkor látható, amikor a vadkacsa repüléskor széttárja szárnyát. A szárnytükör színe fajtáktól függően változik. Nézzétek az éppen felröppenő zöldfejű récét! Az ő szárnytükre kékeslila, a csörgő récéé pedig – azé, amely ott repül a mocsár felett – zöld, fekete csíkokkal.

12. Olvassátok fel gondos előkészítés után az alábbi verset!

- Olvassátok fel ezt a költeményt helyes hangsúlyozással (fő- és melléknymoték)!
- Figyeljétek a pótlevegővétel megfelelő helyére!
- Igazítsátok a hangmagasságokat a versben kifejezett érzelemhez és gondolathoz!
- Ejtsétek a szavakat és a szószerkezeteket könnyed, de ne renyhe ajakmozgással!

Áprily Lajos: *A somfa-csonk*

A somfát fenn a bükkcserjés alatt
télen kivágták, csak a csonk maradt.

Aki fejszét fogott rá, bárki volt,
tavaszi aranyamtól megrabolt.

A nap szeme keletről odalát,
keresi a sárgavirágú fát.

Nagy messzeségből egy madár suhan
s nézi: tavalyi fája merre van?

Néhány kört ír a puszta csonk körül
s a hangja sír, mikor továbbrepül...

Az a kegyetlen téli fejsze őlt:
egy aranyfolttal szegényebb a föld

13. Fáy András: *A méhek és a medve*

Egy görbe fa odvában méhek laktak. A medve nem tudott hozzájuk férni. Kíváncsian nézte alulról, hogy milyen szorgalmasan dolgoznak.

— Együgyűek! — így szólt az irigység belőle. — Hogy nem unjátok oly apró cseppekben gyűjtögetni azt a kis mézeteket? Nekem ugyan nem volna türelmem hozzá!

— Míg éhen nyalogatja kegyelmed télen a talpát — mondták a méhek —, addig mi gond nélkül élünk a nyári keresetünkből. Aki nem dolgozik, ne is egyék!

- Lássátok el hangsúlyjelekkel ezt az állatmesét!
- A hangsúlyjelek segítségével olvassátok fel a szövegművet!
- Ügyeljétek a természetes artikulálásra is!
- Mondjátok el a köznyelvi kiejtés szabályainak megtartásával, hogy miért tanító jellegű állatmese a fenti olvasmány!

14. Fekete István: *Tüskevár*

A)

Gyula lélekszakadva evezett, de úgy érezte, hogy a ladik súlyának egy részét a hal húzza.

— Csak evezzen, ne törődjön semmivel! Fárad már, érzem. Igen, az orsó már nem forgott olyan gyorsan, és Matula néha meg is állította a halat, de csak egy-egy pillanatra.

— Most csak lassan... most már nem fordul meg.

A hal téován ide-oda húzott, Matula pedig megpróbálta emelni, de vagy nem akart táncolni, vagy nem szerette a bagót, nem akart feljönni.

— Csak egyszer lássam meg a fejit! Enged már...

B)

Matula szagatott, erős húzásokkal emelte a halat feljebb, feljebb.

— Adja ide a vágóhorgot!

És Gyula majdnem elkiáltotta magát, amikor a harcsa széles feje felbukkant végre. Ijesztő nagy szája volt, és bajsza ide-oda lengett a vízben.

— Van vagy tizenöt kiló, de inkább több – suttogetta az öreg.

— Meg ne mozduljon, mert leszakítja magát.

Matula most már bal kezébe vette a horognyelet, másikba a vágóhorgot, csendesen lehajolt, és beakasztva a kampót a kopolyú alatt, egyetlen erős rántással a csónakba rántotta a halat.

C)

A harcsa még most is más véleményen volt, iszonyú zenebonát csapott a ladik fenekén, közben olyat csapott álmélkodó és boldog tutajosunk térdére, hogy az ijedtében majdnem belefordult a vízbe.

— Ne egyen a fene – korholta Matula jókedvűen a zsákmányt –, most már úgyis mindegy. – Aztán vastag zsinórt fűzött át a hal kopolyuján.

— Most már elmondhatjuk, hogy a mienk. Pihenhettek egy kicsit.

a) Hol szükséges főhangsúly, hol mellékhangsúly?

b) Mikor vesztek pótlevegőt a kijelölt részlet felolvasásakor?

c) Legyetek figyelemmel a beszédhangok időtartamára!

d) Alkalmazták a ritmusról tanultakat is felolvasás közben!

15. Tervezzétek meg a kijelölt szövegűnek a felolvasását! Vegyétek figyelembe ezeket a szempontokat:

a) pótlevegővétel,

b) a beszédhangok időtartama,

c) ajakműködés.

A)

A szamócaszedés

Az erdei dombocska egyik oldalán lakott a nyúl, a másik oldalán a sün. Egy napon találkoztak.

— Gyere, menjünk szamócat szedni! – ajánlotta a sün.

— Jó – állt rá a nyúl, és hozott egy kosarat. Két oldalról megfogták a kosár fülét, aztán elindultak.

Egy tisztáson a fű közül szamóca kandikált elő. A nyúl felkutatta a szemeket. A sün a nyomában járt, tüskéire szúrta a szamóciókat és leszakította. Hamarosan megtelt a kosár.

— Menjünk! – mondták. Az egyik balról fogta meg a kosár fülét, a másik jobbról. A nyúl balra indult, a sün jobbra. Siettek volna haza, hogy minél előbb megvendégelhessék az övéiket szamócióval.

— Erre! Ne arra! – huzakodtak egymással, és addig-addig cibálták a kosarat, amíg az kettészakadt.

A szamócaszemek jobbra-balra gurultak, és eltűntek a fűszálak között. Elölről kellett kezdeni a gyűjtögetést.

B)

Kányádi Sándor: Veréb

Hipp-hopp,
itt vagyok,
azt eszem,
amit kapok.
Ha nem kapok:
csip-csirip!

koldugatok
egy kicsit:
morzsát, maradék
kenyeret,
megrakom jól a
begyemet.

Összefoglalás

Sorozatunknak ebben a részében *a hangsúly* ügyével foglalkoztam a nélkülözhetetlen *háttérismerteket* mozgósítva, a *követelményeket* hangsúlyozva és bizonyos, de mindenképpen a gyakorlatban bevált *módszereket* ajánlva a mindennapi, megkerülhetetlen, egyértelműen a beszéd- és kiejtés-gondozást fejlesztő tanítói, magyartanári munkánkhoz.

Figyelemmel voltam az 1–4. évfolyamokon tanítók *beszéd- és kiejtéstani* tervező, szervező és végző nem kevés türelmet igénylő munkájára, hogy a magasabb évfolyamok magyartanári tanítás- és tanulásszervező tevékenységeit eredményesebben segíthessem. Jelen fejezet *példatára* gazdag, éppen azért, hogy a legkülönbözőbb *ízlés- és értékvilággal* szembesülhessenek tanító- és magyartanártársaink a szemelvények gyakorlásul történő kijelölésekor, előkészítésekor.

Vállalt céлом volt az is, hogy *a helyesírás-tanítás példagyűjteményét* gazdagítsam, támogatva pedagógusaink gyűjtő és rendszerező munkáját. Igyekeztem úgy szerkeszteni a prózaszövegeket, hogy a *beszéd- és kiejtés-gondozás* mellett az *olvasástanítás* is segítse *a tanulók helyesírását gondozó nyelvpedagógiai munkánkat*.

* * *

Szitás Benedek

8. Miskolc Város Ifjú Szónoka verseny

2015. december 11-én nyolcadik alkalommal rendezték meg Miskolcon a *Miskolc Város Ifjú Szónoka* versenyt, amelyen a térség középiskolai tanulói vettek részt. A verseny kötelező feladata az Arisztotelész-től származó idézet: „A tudomány gyökerei keserűek, de gyümölcssei édesek” volt, amelyről 4 perces előre elkészített beszédet tartottak a versenyzők, majd sorsolás alapján rögtönzési feladatot is kaptak.

A zsűri elnöke Koltói Ádám főiskolai tanár volt, míg tagjai voltak Miskolc Város Polgármesteri Hivatal részéről Marien Anita és Szabó Máté osztályvezetők, továbbá a Miskolci Egyetem Jogi Kara részéről Erdős Éva dékánhelyettes és Sitás Benedek retorikatanár. Tanácskozási joggal vettek részt a zsűri munkájában Buvári Márta (Bárcai Géza Kiejtési Alapítvány) és Gavlik István (Kossuth Szövetség).

A magas színvonalú versenyen a zsűri a versenyzők között 6 díjat és különdíjakat osztott ki. Díjat nyertek:

1. **Tamás Marcell** (Lévay József Református Gimnázium, tanára: Nagyné Bódor Katalin),
2. **Ujj Balázs Máté** (Avasi Gimnázium, tanárai: Bánfalvi Ágnes és Hajas Sarolta),
3. **Körei Nóra Csilla** (Avasi Gimnázium, tanárai: Bánfalvi Ágnes és Hajas Sarolta),
4. **Hejzei Laura** (Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, tanára: Löveiné Árva Melinda),
5. **Lakatos Csaba** (Andrássy Gyula Szakközépiskola, tanára: Tatárné Cselei Csilla),
6. **Gyenes Donát** (Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium, tanára: Soltész Ágnes).

Kossuth Szövetség különdíjasa: **Hejzei Laura**,

Kossuth Szövetség elnöki különdíjasa: **Tamás Marcell**,

Bárcai Géza Kiejtési Alapítvány különdíjasa: **Lakatos Csaba**.

A verseny első helyezettje a város képviselőjében indulni fog a 2016. évben megrendezendő Kossuth Szónokversenyen.

Tisztelt Zsűri, Verseny társak, felkészítő Tanárok!

Mindannyiunk életét meghatározza érdeklődési körünk. Nekünk, tanulóknak a diákevek alatt kikristályosodik, hogy mely elfoglaltságokat részesítjük előnyben, s igyekszünk azokat beépíteni az életünkbe, a pályaválasztás folyamán jövőnkbe. Tehát az elmélkedés a tudományokról és az azokhoz fűzött érzelmeinkről kimondottan aktuális, testhezálló feladat, annak ellenére, hogy még igazán kevés tapasztalattal rendelkezünk, így 18 évesen.

* A győztes beszéde.

A tudomány egy lehetőségekben gazdag növekvő lény, melyet nem lehet definiálni egy egyszerű kijelentéssel. Arisztotelész, az ókori görög tudós és filozófus, a modern európai tudományok egyik atyja és előfutára, megpróbálta meghatározni, milyen is a tudomány. Ám gondolata –, mely szerint: „A tudomány gyökerei keserűek, de gyümölcssei édesek” – voltaképp látszólag igaznak tűnhet, csak hogy így önmagában, kifejtetlenül csupán egy dőre félgazság. Tisztelt egybegyűltek! Vegyük görcső alá ezen állítást!

Szóval a tudomány gyümölcse édes? Tehát Szilárd Leó és Teller Ede tudományának egyik „gyümölcse”, az atombomba, mely százazrek tette tönkre és/vagy vette el, oly zamatos?! A Curie házaspárt vagy akár a bűnbeeséskor Adámon és Éván keresztül az egész emberiséget nem ez a gyümölcs mérgezte meg? A tudatlanságból eredő tudásvágy, a jó és rossz tudás gyümölcse?

Vagy másik oldalról tekintve: Szóval a tudomány gyökere keserű? Szóval Arisztotelész undorral és mély megvetéssel hallgatta mesterének, Platónnak intelmeit?!

Csorba György a mai Lévay József Református Gimnázium kitűnő diákja, majd később igazgatója volt. Ő volt az, aki feltalálta a radar elődjét, a GPS őst, csak hogy mivel ennek magyarországi gyártására és továbbfejlesztésére nem talált támogatókat, így tudományának gyümölcsét nem ő takarította be. Ám ő ennek ellenére töretlen lelkesedéssel népszerűsítette tovább iskolán belül és kívül a fizika csodálatos világát (itt Miskolcon). Mikor cukorbetegsége miatt látását elvesztette, feleségével olvastatta fel a szakkönyveket, és jegyeztette le gondolatait, tehát a tudásának gyökerét, a tanulást élete végéig megszállottan, örömtelven, még ha akadályozva is, de ifjonti hévvel végezte. A „keserű” tanulás nemcsak a gyümölcs beéréséig, hanem a fa elmúlásáig tartott.

Mindannyiunk életében jó, ha van legalább **egy** olyan tudomány, melyet hivatásunknak nevezhetünk, amellyel az eltöltött idő szórakozás, ha kívülről munkának is látszik. Ez a hivatás, melynek nemcsak művelése, hanem már gyakorlása is – lehet, hogy viszontagságos – ám csodálatos.

A tudásvágy az a mérhetetlen erő, mely képes bennünket, diákokat^(diákokhoz) és önöket szakavatottakat^(zsűrihez) mozgatni. Ez az az istenadta motiváció, mely megédesíti a tudományfa minden egyes részét az első gyökérszortól, az utolsó zöld szintestig. Önök már vélhetőleg alkottak, kiteljesedtek abban a hivatásban, melyhez affinitásuk s melyben örömük módfeletti: mi sem bizonyítja jobban ittlétüket. Ti, illetve mi még csak az előszelét érezhetjük ezen fantasztikumnak.

Érőnkből merítkezve, s orientáltságunk tudatában, ne hagyjuk, hogy ezen általánosító és meggondolatlan frazéma befolyásoljon bennünket. A mi felelősségünk, a mi kötelességünk eldönteni, hogy mely tudomány mely része, milyen édes. S ezen hatalom birtokában válaszszuk azt, ami számunkra legkedvesebb. Ez a mi döntésünk: /oximoron vagy endoplazmatikus retikulum/, áprilisi törvények, legyek vagy azeotróp elegyek. Ez itt a kérdés!

Köszönöm szépen a figyelmet!

* * *

Hasznos kisszótárak

A Tinta Könyvkiadó egész szótársorozatát ad ki, elsősorban tanárok és diákjaik figyelmébe ajánlva. Néhány újdonságra szeretném felhívni a figyelmet.

1. „*Latin szókönyv szócsaládok szerint rendezve*” (2015). Ezt a kis szótárt nem más, mint az egyik legnagyobb magyar nyelvész, Simonyi Zsigmond készítette 1873-ban, másodikos és nagyobb gimnazisták számára, tehát tizenegy éves kortól javasolta használatát. A szókincs elsajátítását kívánta segíteni azzal, hogy ráirányította a figyelmet a szavak összefüggéseire, vagyis a szócsaládokra. Az összefüggések meglátása pedig a nyelvérzékét fejleszti, ami nélkül nincs nyelvtanulás. Például az *amare* ’szeretni’ szócsaládjába tartozik az *amabilis* szeretetreméltó, *amor* szerelem, szeretet, *amicus* barát, *inimicus* ellenség; az *agere* ’hajtani, üzni, cselekedni’ szócsaládjá terebélyes, csak néhány példát idézek: *actor* végrehajtó, színész; *actio* cselekedet, tárgyalás; *agitare* ’hajtani, mozgatni, vmit feszegetni’; *agilis* mozgékony, serény; *adigere* odaterelni; *exigere* kihajtani; követelni; *examen* (eredetileg: *exagmen*) sereg; vizsgálat; *prodigere* eltékozolni, *prodigus* tékozló; *subigere* alávetni, kidolgozni; *signum* jel, jegy; *signifer* zászlótartó; *sigillum* pecsét; *assignare* tulajdonítani. Észrevehetjük azt is, hogy az ígékötők mi-

lyen rendszert alkotnak, hogyan változtatják meg a szavak jelentését. (A szótár jelöli a hangsúlyokat, ezeket most elhagytam.)

Simonyi eredeti szótárát „a kiadó a Függelékben kiegészítette olyan 80 latin alapszó családfájával, amely alapszavak a magyarban számos, széles körben elterjedt szó gyökét alkotják. Így a *manus* ’kéz’ szónak a szócsaládfáján olvashatjuk a *menedzser*, *kommandó*, *emancipáció*, *manipulál*, *manifesztum* és a *manőver*, *manikűr* magyar szavakat. A *locus* ’hely’ alapszó szócsaládjá pedig *többek* között a következő magyar szavakat tartalmazza: *lokátor*, *lokális*, *lokál*, *lokálpatrióta*, *lokalizál*.”

Én annak idején tanultam latint a gimnáziumban, így nem jelentett nehézséget az egyetemen a latin eredetű szakszavak megjegyzése; de láttam, hogy sokat szenvedtek, keverték-kavartak azok, akiknek nem voltak latin alapjaik. Sőt jó volt az angol helyesírásom, mert az angolban igencsak sok latin eredetű szó van, amelyek megőrizték eredeti írásmódjukat (ha tudom, hogy a *sign* a latin *signum*ból van, nem rontom el). Éppen efféle praktikus okokból ajánlom a gimnazistáknak Simonyi felfrissített és korszerűvé tett szótárát, de még az egyetemistáknak is nagy hasznára lehet.

2. A Tinta Könyvkiadó praktikus sorozata „*Az ékeesszólás kiskönyvtára*”, már 34 kötete látott napvilágot. Most csak néhányra hívom fel a figyelmet.

A „*Tulajdonságszótár*” 2015-ben jelent meg, szerkesztette Dormán Júlia és Kiss Gábor. Alcíme összefoglalja lényegét: „3150 személyleírő szó magyarzata és ellentéte, valamint fogalomkörü csoportosítása.” A tulajdonságot jelentő szó után következik stílusminősítése és értelmezése, majd ellentétének megadása, pl. *bájdús* (*régies*) elragadóan szép, nagyon bájos (nő). – ronda, csúf; *serény* 1. Kötelességét, munkáját szorgalmasan, lelkesen végző. – lusta, rest, henyé 2. (*ritka*) Gyors és ügyes mozgású, fürgé. – lassú, lomha tunya.

A tanítók és a tanárok jól tudják, a diákok sokkal kevesebb melléknevet ismernek, mint főnevet, éppen ezért a magyartanításnak fontos feladata a melléknevekkel való foglalkozás, a feladatok összeállításában sokat segíthet a szótár. Ám használata ennél szélesebb körű lehet: „Használhatják tanárok a diákok nevelésének hatékonyabbá tételére, és haszonnal forgathatják tréningvezetők csoportfeladatok, önismereti játékok kialakítására. Iskolai környezetben szókincsbővítő feladatok és egyéb nyelvtani feladványok alapjául szolgálhat” – írják a szerzők az előszóban. Ajánlják a szótárt írással és lélektanul foglalkozó szakembereknek is.

A „*Kis magyar tájszótár*” 2014-ben jelent meg, 5800 népies és tájnyelvi szó magyarzatát tartalmazza, szerkesztette Kiss Gábor. A tájszó után szófaji minősítése olvasható, a szócikk végén pedig a szerző megadja annak a műnek – szótárnak, monográfiának – a rövidítését, ahol az illető szó megtalálható, tehát bővebben meg lehet vele ismerkedni (ez hasznos lehet a különféle régi-népi eszközök esetében – egyébként rajzos magyarzatok is segítik az értelmezést). Pl. a *bagolytűdő fn* 1. szárított, aszalt gyümölcs 2. (vízben főtt) aszalt alma vagy körte. A *Sza* rövidítés Csúry Bálint Szamosháti szótárára utal; *gyüre*, *gyürke fn* a kenyérnek sütéskor kidudorodó kihasadó vége vagy pereme, forradás a kenyéren; rajz is társul az értelmezéshez (most már megtudhatjuk, mit jelent a gyürkés, fehér kenyér a nótában); *mál fn* 1. prémes állapot has alatti prémeje, 2. domboldal; hegyoldal (tudjuk Juliskáról, hogy nem kell neki róka málja, most már azt is tudjuk, hogy mi a róka málja – ha még olvassuk egyáltalán Vörösmarty versét). Az ügyes kis szótár jól használható irodalmi művek olvasásakor, népdalok értelmezésekor, de nyelvtanórákon is.

Tótfalusi István nagy szótára (*Idegenszó-tár*, 2008) nyomán készült az „*Idegén szavak alapszótára*”, 4500 idegen szó magyarzata, 2015-ben jelent meg. Az értelmezés megadja a szófaji és a stilisztikai minősítést, illetőleg azt a szakterületet, amelyen a szó használatos, mindegyiket rövidítéssel. A szót magyar helyesírással közli a szerző, ha már megmagyarosodott; ha nem, akkor az eredeti írásmód után zárójelben megadja a kiejtést. Pl. *startup* [*startap*, *sztártáp*] – *ker* kezdő vállalkozás. A mindennapokban jól használható ez az ügyes kis szótár.

Végezetül egy igen hasznos, sok hölgyet, „füvesasszonyt” érdeklő szótárra hívom fel a figyelmet: „*Gyógyhatású növények*”, 250 gyógynövény leírása, nevének magyarzata, és gyógyhatásának ismertetése. Közvetteszi a növénynevek ismerője: Rácz János, 2014-ben. A többnyire rajzokkal illusztrált szócikkekben a szerző közli a növény magyar és latin nevét, nevének eredetét, a szótörténeti adatokat; a növény alapos – botanikai, néprajzi, mitológiai – leírását; végezetül felhasználását. Nemcsak gyógyászati, hanem néprajzi szempontból is hallatlanul érdekes olvasmány!

A Tinta Könyvkiadó *Az ékeesszólás kiskönyvtára* sorozatban számos praktikus és hasznos kiskönyvet jelentetett meg – *Szólások*, *Közmondások*, *Szlangszótár*, *Infoszótár*, *Találós kérdések*, *Népi mondókák* –, legyenek ott a tanári szoba vagy az otthon könyvespolcán, szükség van rájuk a mindennapi munkában.

A. Jászó Anna

K Ö N Y V S Z E M L E

Nyelvművelés-lélekművelés

Egy gyakorló magyartanár gondolatai

dr. H. Tóth István *Helyesírási gyakorlatok 7. című feladatgyűjteményéhez*

E sorok írója még emlékszik arra, hogy mennyi nyugtalansággal élte meg kisdíakként a helyesírási feladatokat, s azokat a pillanatokat, mikor óvatosan felnyitotta javított irkáját.

A jelenkor magyartanárai és tanítói gyakorta elfeledkeznek arról, hogy a kisdíák szívével is éreznük és látniuk kell tudományterületüket, s leginkább önmagukat.

Manapság konferenciákon, tudományos folyóiratokban, szakmai előadásokon, de még a közbeszédben is visszaélünk ezzel a szóval: *kompetencia*. A szinte mindenre varázsszóként odavetett kompetenciák bővületében elfeledkezünk arról, hogy milyennek is kell lennie a pedagógusnak, a tankönyvnek és a tanítási órának.

Mindenekelőtt érdekesnek. A nyiladozó értelem számára a legfontosabb, mikor tudománnyal találkozunk, az érdekesség. Mindent ennek rendel alá. Ha nem az, elfordul, bezárkózik. A második dolog, hogy egyfajta szellemességet közvetítsen a tanító, hiszen a humor, a szellemesség, a jókedv élénkít, s ahogy a szó jelentése is sugallja, kedvet teremt. Így lesz bármilyen tartalom kedves számunkra.

Jelenkorunk tankönyveiről vidám diákarcok néznek ránk, s az oldalaik valóságos színkavalkádjá próbálja elfeledtetni, hogy e könyvek munkára és felfedezésre hívják használóikat.

Mikor megkérdeztem növendékeimet a könyvekről, azt válaszolták, hogy számukra hamisnak tűnnek a mosolyok és azok a ríktó színek, melyekkel a tankönyvek szinte ráripakodnak kis olvasójukra. Természetesen nem akarom leszólni a jelenkor könyveit, hiszen mindegyik okos akarattal és gondoskodó bölcsességgel megalkotott munka. De a gyermeki szív mégis mindenhol barátot keres, nem bizalmaskodót, hanem bizalmas, akinek elmondhatja titkait és bevallhatja esetleges tudatlanságát is.

A szerző jóvoltából a napokban jutottam hozzá **dr. H. Tóth István** hetedikeseinek írt *helyesírási gyakorlataihoz*.

Ismertem már a sorozat korábbi füzetait, magam is rendszeresen használok őket. E legfrissebb mindössze hetvenoldalnival, mely puritán küllemével és gazdag belső tartalmával különös helyet foglal el a jelenkor hasonló szándékkal írt kiadványai közt. Külső és belső illusztrációi a sorozat korábbi tagjaihoz hasonlóan *kárpátaljai* varrottások és szöttesek,

melyek, nem terelik el a gyermeki figyelmet felesleges vizuális információkkal, ugyanakkor hangulatosak, szépre, jóra, minőségre hívnak, a tudatalattinak ezt közvetítik.

Megszólításaiban szándékoltan *többes szám első személyű igealakot használ* a hagyományos tankönyvek *egyes szám második személyi igealakjaihoz* képest. Tehát **közös munkára hív, s nem utasít**.

A **bevezető** után, mely érzelmileg is elő- és felkészíti használóját, **ötödik és hatodik osztályos tananyag**ra visszautaló feladatsor fogad. Újabb tankönyveink keveset törődnek a korábbi tananyagok felidézésével, szinte kapkodó, ötletszerűnek tűnő megoldásukkal megelégednek arról, hogy minden ismeret újabb bevésése tartóssá, alaposná teszi a tudást. Vagy némi nagyvonalúsággal a tanítóokra, tanárookra bízzák ennek kidolgozását.

A szerző azonban nem esik abba a hibába, hogy egyszerűen megismétli a korábban tanultakat, feladatokat. Ellenkezőleg, a *szófajtani ismeretek* elméletét a *helyesírási alapelvek* gyakorlatával köti össze. Módszere nem előfeltevéseken, hanem az induktív- deduktív- szintetizálás módszertani hármasságán alapul: előhívja a korábban szerzett ismereteket, majd tudatosan építkezik az állandó szintézis megtartásával.

Igyekeznek nyelvi oktatásunk azon csapáit kikerülni, melyeket a legtöbb könyv nem tud. Gyermekkor-i betegségük ezen kiadványoknak, hogy egy sajátosan *leíró nyelvészeti* struktúrát követnek, s teszik ezt a következetesség látszatával. Így tesz az egyik legnagyobb közkezdveltségű munkáltató tankönyvünk, mely az *ikes igéket* köbe vésett gyakorlatként ismerteti, majd következetlenül az *ikes igék* köznyelvben egyre terjedő *iktelen ragozásával* beszél a tanulóhoz.

Tankönyveink zöme megelégedezik a *visszaható igék* és a *visszaható névmási* szerkezetek összefüggéseiről, azoknak a tanulók számára is könnyen értelmezhető rendszeréről. A szigorúan vett nyelvi terminusok viszont egymástól távol eső szigeteket képeznek a gyermeki tudatban.

Dr. H. Tóth István helyesírási feladatgyűjteményében viszont éppen a *visszaható igékre* és a *visszaható névmásokra* láthatunk erre is példát finom utalással, okos és nem okoskodó magyarázattal. Az igék jelentésének és helyesírásának összefüggéseit több

feladat is érinti, s mindezeket a mondat felől közelíti meg.

A *mutató névmások* toldalékolásával ismétli, mutatja, összeköti a korábbi ismeretanyagok benső kapcsolatait, közben előreul a mondat szintű szerkezetekre azzal a céllal, hogy a gyermek a nyelvet egységes rendszerben lássa és vizsgálja.

A feladatok rendszerében gyakorta jelen van irodalmi tanulmányaink kísértése az olvasásra és újraolvasásra. *Kosztolányi* szellemében a szerző érezteti az olvasóval, hogy az irodalmi nyelv tágitja és felszabadítja mindazon nyelvi kötöttségeket, melyeket a szaktudós nem mindig lát be és át.

A **második fejezet** egészében az igék helyesírását tárgyalja szintén a korábbi ismeretek alapján és tananyagokból, alulról felfelé haladva, építkezve.

Odafigyel a nyelvezeti kifejezések többféle használatára (*tárgyas ragozás = határozott ragozás*), a példák és a feladatok változatosságaira is. A *tollbamondás* szövegek itt is kellően informatívak, érdekesek, ugyanakkor nem száraz és rideg analógiákkal súlykolnak.

Miközben a tizenkét-tizenhárom esztendő diákok már a mondatelemezés elméletét és gyakorlatát tanulják, fontos, hogy az igei állítmányok kapcsán az igék helyesírása újból és újból megjelenjen, hiszen a legtöbb szaktanár éppen erről feledkezni meg, illetve ezen „spórol”, miközben a *szintagmatikus* viszonyok logikáját és architektúráját oktatja.

A **harmadik és negyedik fejezet** előreul a nyolcadikos osztályfokon tanítandó *szóképzésre, szóösszetételekre, az összetett szavak helyesírására és a mondatok központozására*.

Itt a szerző a gyermek korábban megszerzett ismereteire, olvasásélményeire, természetes nyelvérzékére alapoz. Természetesen itt sem érezzük a kérdések mögött a katedra szikár fegyelmezetttségét. Inkább bizalmat a tudásra, a tudás megtartására és az ismételtetés nem öncélú, hanem gyarapító tevékenységére.

Ezen fejezetek is a gyakorlat felőli megközelítést indokolják, hiszen a nyelv olyan összefüggő rendszer, melynek egységeit nem lehet szétválasztani, hiszen *hangtan* nélkül nincs *morfológia*, ahogy a *szófajati, jelentéstani és a morfológiai* ismereteink együttese is a *mondattan* és a *szöveg*tan előkészítésének, valamint a szövegalkotási képességfejlesztésnek a „szentháromsága”.

Ha tankönyvet veszek a kezembe, mindig arra törekszem, hogy ne csak a szakember szemével lássam, olvassam, forgassam. Legyen énem egyik része kisdíák, aki a friss könyvillat első impressziója után megérzi a gondoskodó szeretetet a tanári attitűd mögött. Azt gondolom, hogy az oktatás és a nevelés folyamataiban a manapság túlhangsúlyozott játékoság

mellett a munka és a kötelesség jellegét is éreznie kell az ifjú növendéknek. Ahogy a tanulás nemcsak és **nem kizárólagosan játék**, hanem **testet és lelket megnevelítő munka** is, okos kötelesség, mely a tudás szép és igaz hatalmának birtokosává teszi a tudót, s ezt egy tankönyvnek is sugallnia kell a kis- és nagydiák, valamint a szülő számára.

Dr. H. Tóth István könyve ezért sem csapja be nagyobbacska olvasóját, feladatainak művelőjét. Jól strukturált, következetesen, a könnyebbtől a nehezebb felé irányító gyakorlati könyv, mely a gyakorlat alapján készíti a feladatok művelőjét kimondott vagy kimondatlan, de megértett absztrakciókra. Ebben *tudományos*. Ugyanakkor a feladatok kedvesek, élvezetesekek és érdekesek. Ebben a megközelítésben *játékos*. A külsin és belbecs harmóniáját az első olvasatkor érzékelhetjük, ezért is érezzük értékeit hagyományosnak, *klasszikusnak*. Nem akar többnek látszani, ezért *hiteles*. Hibás szövegek javításával, hiányzó betűk pótlásával, táblázatokkal, tollbamondásokkal gyakoroltató, gondolkodásra készítő, rendszerező, általánosító és elvonatkoztató feladatai miatt sokrétű, *gyakorlatias, hasznos*.

A hasznosság önmagában nem értékmérő, de ha egy könyv szerethető is, akkor az értékessége vitathatatlan. Hiszen a nyelvi nevelés egyben léleknevelés is. **Paul Valéry**, ez a csodálatos intuíciójú francia költő írta: „... a mondat a lélek képessége...”

Dr. H. Tóth István hetedikeseknek irt helyesírási feladatgyűjteménye azzal, hogy a nyelv szépségének megismerésére hív, lelket szépít, és tudós emberségre nevel.

A nagyformátumú munkák sajátja, hogy a szerző mellett többek is segítik annak létrejöttét. Így ennek a kiadványnak a megszületését példás mecénási tevékenységgel **Kovács András** felelős szerkesztő, a *Nagyberegai Református Liceum tanára-igazgatója*, a *taneszköztanács elnöke*, valamint céltudatos érték-gondozó munkával **Punykó Mária** *magyartanár*, az ötkötetes sorozat felmenő rendszerben való kiadásának támogatója – segítették.

Velük együttműködve, anyanyelvi nevelésünk missziós elkötelezettségű munkájában lektorként vett részt **Bárdos Nóra**, a *Beregszászi Járasi Oktatásügyi Osztály szakmódszerész tanára*, **dr. Gasparics Gyula**, PhD főiskolai tanár, a *váci Apór Vilmos Katolikus Főiskola oktatója*, **Husztli-Kacsur Andrea**, a *Beregszászi Kossuth Lajos Középfiskola tanára*, **Hnatik-Riskó Márta**, a *Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tanára*, **Iván Éva**, a *Derceni Középfiskola tanára*, **Nedbál Klára**, a *Beregszászi Bethlen Gábor Magyar Gimnázium tanára*. Elkötelezett, útbagazító javításukkal együtt segítették a sorozat újabb kötetének megvalósulását.

Paál Zsolt

ÉRTÉKES ÉS SZÉP KÖNYVEK!

TREZOR KIADÓ

1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

*Telefon/fax: 363-0276 * E-mail: trezorkiado@t-online.hu*

Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

Az alábbi könyvek megrendelhetők levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve hétfőtől péntekig 9–16 óra között (előzetes telefon egyeztetés alapján) személyesen is megvásárolhatók a fenti címen.

A MAGYAR NYELV KÖNYVE

Szerkesztette: A. Jászó Anna

24 cm, 824 oldal, ára 3780 Ft

ÚJ UTAK AZ ANYANYELVI NEVELÉSBEN ÉS A PEDAGÓGUSKÉPZÉSBEN (Tanulmányok)

24 cm, 172 oldal, ára 2415 Ft

A SZÓKÉPEK ÉS A SZÓNOKI BESZÉD

Retorikai tanulmányok és a 6. Kossuth-szónokverseny anyaga.

24 cm, 284 oldal, ára 2520 Ft

Demeter Katalin: ÉRTÉKŐRZÉS (Tanulmányok)

20 cm, 192 oldal, ára 2520 Ft

Hegedüs Géza: VILÁGIRODALMI ARCKÉPCSARNOK I–II.

200 külföldi író portréja Homérosztól Dürrenmattig.

Két kötet, 24 cm, 764 oldal, ára kötve, védőborítóval 1562 Ft

Hegedüs Géza: AZ EURÓPAI GONDOLKODÁS ÉVEZREDEI

24 cm, 288 oldal, ára kötve, védőborítóval 625 Ft

Adamikné Jászó Anna: JÓKAI ÉS A RETORIKA

24 cm, 263 oldal, ára 2520 Ft

Marshall McLuhan: A GUTENBERG-GALAXIS

A tipográfiai ember létrejötte

24 cm, 332 oldal, ára kötve, védőborítóval 3920 Ft

L. Sz. Vigotszkij: GONDOLKODÁS ÉS BESZÉD

24 cm, 420 oldal, ára kötve, védőborítóval 2900 Ft

Raátz Judit – Tóth Etelka (szerk.): A BEMUTATÓ BESZÉD

A 16. Kossuth-szónokverseny beszédei és a verseny keretében rendezett tudományos konferencia előadásai.

24 cm, 272 oldal, ára 2520 Ft

Benczik Vilmos: JEL, HANG, ÍRÁS

Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez

24 cm, 287 oldal, ára 2310 Ft

Benczik Vilmos: NYELV, ÍRÁS, IRODALOM

kommunikációelméleti megközelítésben

24 cm, 332 oldal, ára 2240 Ft

CS. NAGY-TANKÖNYVCSALÁD: elsőtől nyolcadikig... és tovább!

TREZOR KIADÓ, 1149 Budapest, Egressy köz 6. (Az Egressy út 46. mellett!)

Telefon/fax: 363-0276

E-mail: trezorkiado@t-online.hu * Internet: <http://www.trezorkiado.fw.hu>

A könyvek megrendelhetők postai szállításra levélben, telefonon, telefaxon vagy elektronikus postán, illetve előzetes telefonos egyeztetés alapján személyesen megvásárolhatók a fenti címen.